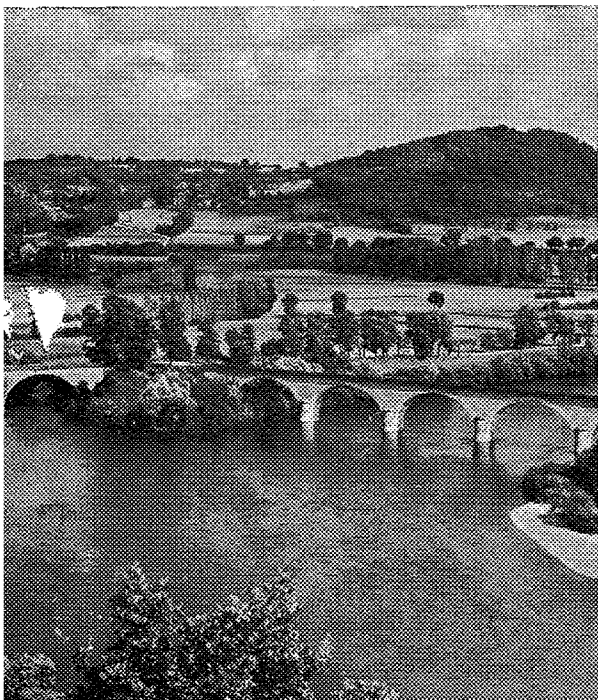

Mens en Wereld

Wij zijn geen fortuinlijke familie. Dat zou u niet zeggen, als u me hier zag zitten: zalig in het zonnetje, met om me heen de vrede van een vroege zondagochtend in de Dordogne. In de verte luidt van tijd tot tijd de kerkklok van het dorp, op een weiland in de buurt klingelen de bellen van een paar grazende koeien. Ergens anders wordt nog gras gemaaid en op een muurtje vlakbij zit een hagedisje naar me te kijken. Soms maak ik zachte klakgeluiden met m'n tong en dat schijnt hem vertrouwd in de oren te klinken, want ik mag hem zelfs aaien met een grassprietje. Als ik mijn hand uitsteek, kan ik pruimen plukken en een eindje verderop staat een appelboom vol zoete appelsjes.

Zodra we echter wandelingen of tochtjes gaan maken, keert vrouwe Fortuna ons resoluut de rug toe en beleven we de gekste avonturen. Hoe het komt, weet ik niet, maar we slaan altijd verkeerde weggetjes in en staan dan plotseling midden in een weiland, voor een hek met priktakken of voor ondoordringbaar struikgewas en dan moeten we maar weer dwars door stoppelvelden heen, over sloten en greppels, naar beneden glijdend langs enge steile hellingen met allemaal losse stenen, met als enige houvast, stekende denneboompjes, kruip door sluip door, proberen het goede pad weer te vinden. Al deze obstakels nemen we welgemoed, want we hebben vakantie en zijn vast besloten om ons door niets uit het veld te laten slaan. Soms als we heel erg verdwaald zijn in bossen, die zich bij onze nadering al helemaal gesloten en hun paden onzichtbaar gemaakt hebben, dan staat mijn man stil. Het hele gezelschap schaaft zich om hem heen en dan komt er uit zijn zak een blauw doosje, waar vroeger een schrijfmachinelint in gezeten heeft. Nu bevat het een kompas en als dat op de proppen komt, weten we dat we de hoogste hekken zullen moeten overklommen, door riviertjes moeten waden en tenslotte gierend van de lach, geschramd en gehavend ons doel zullen bereiken. Want het komt natuurlijk altijd goed, zelfs zonder kompas! Zo uitgestrekt is het land nu ook weer niet. Maar het verhoogt wel de vreugde en het zijn belevenissen waar we nog jarenlang over praten.

Het verdrag tegen de kernproeven

De klimaatverandering tussen Oost en West, die zich reeds sedert enige tijd aftekende, heeft voor het eerst een tastbare uitdrukking gevonden in het verdrag tegen bovengrondse kernproeven tussen de Verenigde Staten, de Sowjet-Unie en het Verenigd Koninkrijk. Het resultaat, praktisch gezien, is uiterst bescheiden, want het verdrag, dat kortgeleden geparafeerd werd, verbiedt niet de ondergrondse proeven, met hun zeker niet geheel bekende uitwerking op de aardkorst, terwijl het tevens een ontsnappingsclausule bevat, die het mogelijk maakt de bovengrondse proeven te hervatten, indien gedragingen van derde landen hiertoe aanleiding geven.

Gezien het alle begrip te boven stijgende arsenaal aan atoomwapenen, dat de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie bezitten en dat nog dagelijks vergroot wordt als een bedreiging voor de gehele mensheid, is het ogenblik zeker nog niet gekomen dat de wereldvrede verzekerd lijkt. De Amerikaanse professor Seymour Melman heeft berekend, dat de Verenigde Staten 700 maal meer atoomwapenen bezitten dan nodig is voor redelijke zelfverdediging. Toch heeft de wereld gejubeld, behalve Frankrijk en China, over het kernstopverdrag, en dit met recht. De verontrustende accumulatie van machtsmiddelen is althans tot een punt gekomen, waar de anticumulatieve werking een begin kan vinden. Het is een eerste maatregel, die tot verdere en diepergrijpende maatregelen kan leiden, zoals kwantitatieve vermindering van de bewapening, bevrozing en beperking van militaire budgetten, atoomvrije zonen in Europa en andere delen van de wereld, en welke verdere maatregelen nodig zijn om de wereld tot een conditie te brengen, die enigszins meer normaal zou gaan worden.

Men heeft reden om aan te nemen, dat zowel Kennedy als Chroestjow de wens hebben de verhouding tussen Oost en West te stabiliseren en een oplossing te vinden voor problemen, die tot een totale nucleaire oorlog zouden kunnen leiden, of deze althans te bevrozen. De tegenstanders zijn op macht – economisch, zowel als politiek – ingestelde groepen in het binnenland zowel als landen, die „out of stop” met de tijd zijn, zoals de nucleaire politiek van Frankrijk en de ultra-revolutionaire houding van China, die echter hoofdzakelijk verbaal is.

Een kernstopverdrag zou universeel moeten worden, en het is redelijk aan te nemen, dat noch Frankrijk noch China zich geheel willen of kunnen isoleren. Ook in dit opzicht is het verdrag tegen de kernproeven belangrijk, ofschoon voorlopig het klimaat gunstiger is voor verdere bilaterale dan voor mondiale maatregelen.

De stabilisering van de verhouding tussen Oost en West is een delicate opgave voor de twee superstaten, wat de verhouding tot hun

bondgenoten betreft. Naarmate de stabilisering slaagt, wordt het militaire belang van de bondgenoten minder, wat overigens door recente technische ontwikkelingen toch reeds gebeurd is, maar het ideologische en economische belang van de bondgenoten blijft bestaan of wordt zelfs versterkt.

Rusland kan China niet te veel bruskeren, en Amerika heeft zijn Atlantische bondgenoten, die het zeker economisch en psychologisch nodig heeft. Het zou derhalve onjuist zijn verdere spectaculaire ontwikkelingen te verwachten of ontwikkelingen binnen het kader van de ontwapeningsbesprekingen in de Verenigde Naties.

De plannen die de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten daar ingediend hebben gaan veel verder dan wat politiek mogelijk schijnt en vooruitgang stap bij stap lijkt de meest gunstige mogelijkheid.

Het is ook zeker nu mogelijk geworden voor kleinere en middengrote landen om tot een constructievere politiek te komen t.o.z. van militaire uitgaven en bewapeningsbeperking. Nu de grote mogendheden duidelijk tonen dat zij een kernoorlog afwijzen, kan deze mogelijkheid zeker niet meer als een politiek middel gebruikt worden in kleinere en middengrote landen.

door prof. B. Landheer

Vooraf in Engeland wordt dit duidelijk ingezien, en het is een grote triomf voor de bedreigde Macmillan, dat hij een belangrijke rol gespeeld heeft bij deze eerste stap naar de-escalatie. Ook in Genève was het vooral Engeland dat dikwijls aandrang op meer praktische en realiseerbare voorstellen. De beide grote kernmogendheden bleven echter vasthouden aan hun eigen standpunt of zij verbonden voorstellen, die voor de tegenpartij aanvaardbaar waren, aan andere voorstellen, waarvan zij wisten dat de tegenpartij hen als onacceptabel beschouwden.

Er bestaat een kans, dat deze methode van de „package deal” nu losgelaten zal worden. Het struikelblok van de controle komt in het kernstopverdrag niet voor, terwijl er nu sprake is van controle-posten in het land van de tegenstander op troepenbewegingen, enz. Dit is voorgesteld door de Sowjet-Unie, die tot dusver controle dikwijls betitelde als „gelegaliseerde spionage”. Ook een niet-aanvalsverdrag tussen de Nato en de Warschaupact-landen is voorgesteld, ofschoon op te merken valt dat het Charter van de Verenigde Naties agressie reeds uitschakelt.

Het gaat echter om een klimaatverandering, (slot op pagina 6)

VAKANTIENUMMER

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
18e jaargang no. 15 – 17 augustus 1963

Kritisch allerlei

Roken in uw vakantie? Ga uw gang, maar misschien zou het nuttig zijn, dat iedereen die van plan is in de vrije natuur te gaan roken, eerst eens een fiets-tochtje maakte langs een afgebrand bos, een zwartgeblakerde heide, een door brand verwoest duinlandschap. Wie dat eens heeft gezien, bewust heeft gezien en tot zich door heeft laten dringen, haalt het nooit meer in zijn hoofd dat fatale sigaretje op te steken, als hij buiten is. En bedenk wel: vrijwel nooit is zo'n brand moedwillig gesticht; het gebeurt altijd door mensen die denken: ik kijk wel uit, mij overkomt zoiets niet. En misschien blijven die mensen dat wel denken, want de brand breekt vaak pas uit, als zij allang thuis nagenieten van hun fijne wandeling, hun prettig autoritje.

Nog zo'n vakantieonderwerp bij uitstek: de draagbare radio. Wij spraken laatst een jongeman die het zo prettig vond zo'n apparaat op straat te horen, want, zei hij, het geeft je zo'n vakantiegevoel, het doet direct denken aan een kampeerterrein. Wel typerend, die associatie tussen kamperen, buiten zijn, en het gejuig van een reclamezender! Het lijkt ons geen vraag hoe ver men mag gaan met vrijheidsbeperking in dit opzicht: naar onze mening zijn zulke ontvangers terecht verboden in openbare vervoergelegenheden en wij zullen de vlag uitsteken als ze ook op het strand, in de bossen en niet in de laatste plaats op de kampeerterreinen verboden zouden worden. Maar wie zal de kat de bel aanbinden, want een belangrijke gloeilampenfabriek... Nochtans zijn wij van mening, dat wij ons niet alles behoeven te laten gezeggen. Iets anders is, dat er nu ook een apparaatje op de markt is, dat als stoorzender werkt. Het is zo minuscuul, dat niemand het zal kunnen achterhalen, en het maakt iedere radio-ontvangst binnen een straal van zo'n honderd meter onmogelijk. Een mooi humanistisch vraagje, of je zo'n ding zou mogen gebruiken. Denkt u daar maar eens over na, maar niet op het moment waarop u door uw kamperende buurman geplaagd wordt, want dat vertroebelt uw hooggestemde gedachten maar. Gelukkig is er nu ook draagbare televisie, als het buitenleven u te eentonig wordt. Nog even en de vraag lijkt ons gerechtvaardigd, waarom we niet gewoon thuis blijven?

U kunt uit, maar waar u niet heen zult kunnen, dat is de opvoering van de slag bij Waterloo te Nijmegen, die een onderdeel zou vormen van de feestelijkheden, nu wij dit jaar honderdvijftig jaar geleden van de Fransen zijn bevrijd. Mogen wij zeggen, dat wij daar niet rouwig om

zijn? Wij geloven dat de tijd voorbij is, waarin wij bloedige veldslagen, hoe lang geleden de strijd ook gestreden mag zijn, voornamelijk zagen als kleurrijke schouwtonelen. De romantiek van het militaire bedrijf is gelukkig nog maar tot een kleine kring beperkt; misschien zijn de bezoekers van taptoes er de laatste tegenwoordigers van. Moderne mensen, nadenkende mensen zien in, dat het hele soldaatje-spelen een bloedige werkelijkheid is (en was, ook in Waterloo), die met feest en met romantiek niets te maken heeft.

Misschien denkt u in uw vakantie nog liever niet aan het onderwijs, aan de school die uw Jantje straks voor het eerst gaat bezoeken of — wie weet — waar uw Marietje het dan in vredesnaam nog maar eens moet proberen. Misschien denk je liefst helemaal niet aan de school waar je zelf straks weer terugkeert. Het zij u vergeven, maar wij wilden toch wel graag even aandacht vragen voor het humanistisch vormingsonderwijs. Daarover bij voorbeeld dit nieuwtje uit Taak en Toekomst:

„Op de bedrijfsschool van de Bruynzeelfabrieken te Zaandam komen sinds geruime tijd een dominee en een kapelaan om les te geven. Nadat bekend was geworden, dat het Centrum voor Humanistische Vorming dergelijke lessen wilde gaan organiseren voor kinderen van buitenkerkelijke ouders, kwam er een telefoontje uit Zaandam met de mededeling, dat er op de bedrijfsschool ook plaats was voor een humanistische vormingsleider. Inmiddels wordt er humanistisch vormingsonderwijs gegeven aan deze bedrijfsschool. De vraag is thans welk bedrijf volgt.”

Onze vraag is ook waar de leden van het Centrum blijven, die al dat werk financieel mogelijk moeten maken. Stuurt u even dat kaartje naar de Oudegracht?

Over humanistische vorming gesproken, het is nog niet zo lang geleden, dat een minister van defensie in twijfel durfde te trekken, dat er in het leger behoefte aan geestelijke raadslieden was van humanistischen hui-ze. Wij moesten aan dat nog niet zo bar grijze verleden terugdenken bij het lezen van het jaarverslag van het Humanistisch Thuisfront. Daarin lezen wij, dat het vormingscentrum „Het Coornherthuis”, waar dienstplichtigen zich gedurende drie dagen kunnen bezinnen op allerlei levensvragen, vorig jaar 2.836 bezoekers trok (tegen 2.715 in 1961) en dat de bezoekersaantallen in de militaire tehuizen van het Thuisfront in 1962 als volgt waren:

Adlerhuis te Amersfoort 5.400

De Leemberg te Nunspeet 45.000
De Woldberg te Doornspijk 89.500
Het Hunehuis te Havelte 45.000
Wedden dat u van tenminste één van die tehuizen niet eens het bestaan wist? Maar er wordt gewerkt, wees daar zeker van.

In De Groene lezen wij voor u het volgende bericht:

„Bij een Gallup-opiniepeiling in de V.S. werd aan blanken de vraag gesteld: Zou u verhuizen als er een groot aantal negers in uw buurt kwam wonen? 49 pct. zei ja, 29 pct. misschien, 22 pct. neen. De reacties lagen anders, als de vraag gesteld werd: Zou u verhuizen als er een negergezin naast u kwam wonen? Hierop antwoordde 20 pct. met ja, 25 pct. met misschien en 55 pct. met neen. Hoopgevend is, dat van de jongeren (van 21–29 jaar) 61 pct. niet zou verhuizen als ze negers tot burens kregen. Van mensen met een „college”-opleiding zou 64 pct. in zo'n geval niet verhuizen, maar het is minder verheugend, dat toch nog altijd 36 pct. van dezen het wel of misschien zou doen.”

En voor u nu zegt: nou ja, maar wij zitten niet in die situatie, het valt zo moeilijk te beoordelen en zo, zou u eigenlijk het artikel moeten lezen, dat ons redactielid dr. H. Bonger in Het Vrije Volk schreef en waarin hij over de talloze Nederlanders die zeggen, dat wij niet kunnen oordelen en dat je heel anders zou praten als je er woonde e.d., opmerkt:

„Lezers, dit soort quasi-verstandigen, quasi-objectieven zijn de gevaarlijkste mensen. Zij hebben namelijk geen zedelijke overtuiging of, nog veel erger, zij begrijpen de machthebbers in Zuid-Afrika, in Angola of waar ook, goed, zijn het in hun hart ermee eens, maar durven daar niet openlijk voor uit te komen. En steunend op deze middenmoot kunnen

alle misstanden, al het onrecht, alle discriminatie blijven bestaan.”

Na lof toegezwaaaid te hebben aan president Kennedy, die blijk geeft doelbewust en energiek de strijd tegen de discriminatie tot een einde te willen voeren, merkt Bonger op:

„In Zuid-Afrika gaat het, even zeker als het in de V.S. vooruitgaat, de verkeerde kant op. De minderheid van blanken is bezig om, energiek en verblind, dom en dogmatisch, haar eigen graf te graven. Over tien jaar zijn de steile Verwoerden, Malans of hoe ze heten mogen dood, vragen zij asiel in Nederland of zijn zij in dienst van de oorspronkelijke zwarte bevolking. Als u dit boud beweerd vindt, heeft u geen besef van de snelheid waarmee de zaken in Afrika zich ontwikkelen. Dat zal dan de gruwelijke straf zijn op enkele eeuwen van blanke suprematie en calvinistisch geloof in het gezegende blanke en het vervloekte zwarte ras. (...) Als die veelgesmade rede die de humanisten zo hoog stellen, wordt vergeten, is het einde een ontzettend bloedbad.”

Misschien niet zo'n opwekkend woord in een vakantienummer, maar we mogen bij alle plezier de werkelijkheid nu eenmaal niet vergeten. En Afrika neemt geen vakantie bij zijn ontwikkeling. Wij West-Europeanen worden er gezien als een mokkend stelletje kolonialisten, grotendeels levend onder rechte dictatoren of ultraconservatieve gekozen bewindslieden. En wat doen wij eigenlijk om dat beeld in de ogen van die jonge volkeren te veranderen? Wie verklaart er al bij voorbaat, dat Verwoerd niet op asiel in Nederland hoeft te rekenen, wie doet daadwerkelijk iets aan die boycot waar de gekleurde Afrikaanse leiders nu al tijdenlang om vragen? Dat is toch ook wel iets om over na te denken in de vakantie, dachten wij.

Zoveel ge kunt

En als ge uw leven niet maken kunt zoals ge het wilt,
zoek dit althans te bereiken
zoveel ge kunt: verlaag het niet
in het veelvuldig contact met de wereld,
in de vele gebaren en gesprekken.

Verlaag het niet, het her en der leidend,
dikwijls het brengende en het blootstellend
in der verhoudingen en omgang
dagelijkse zinneloosheid,
toidat het wordt als een hinderlijke vreemde.

K. P. Kaváfis (Grieks dichter 1863-1933)

(Uit het Nieuwgrieks vertaald door G. H. Blanken)

Uit: K. P. Kaváfis. Vijftig gedichten. De Beuk, Amsterdam. 1955.

Humanisme en sexualiteit (4)

De eerste beschouwingen over de menselijke sexualiteit hebben geleid tot de idee van het huwelijk. Dat is gegaan via de aard van het menszijn, de eenheid van geest en lichaam, de medemenselijkheid, de één-wording en de liefde. Daarmee is nog lang niet alles gezegd, wat er over menselijke sexualiteit te zeggen is. Maar het huwelijk is daarin, zo gezien, wel een centraal begrip. Vandaar dat nog een verdere beschouwing daarover gerechtvaardigd is. Dan zal het niet alleen moeten gaan over de vorm, maar tot op zekere hoogte ook over de inhoud, die uiteraard niet geheel te scheiden is van de vorm; het gaat altijd om vormgeving van inhouden. Maar die feitelijke inhouden zijn belangrijk, want het is daarop, dat de vormgeving vaak schipbreuk lijdt.

Het (maatschappelijk erkende) huwelijk, zoals men het nu kent, heeft een eeuwenlange ontwikkeling achter zich. In West-Europa was het van oudsher een verbintenis met een zakelijke achtergrond. Het gezin was veelal een economische cel, een samenwerking met nauwkeurige rolverdeling tussen man, vrouw en kinderen. Kinderrijkdom was gewenst wegens de behoefte aan hulpkrachten in het bedrijf. De vrouw als economisch zwakkere en sociaal onmondige was op het huwelijk aangewezen voor een minimum aan bestaanszekerheid. Ook nu nog spelen deze factoren een rol. Wel is de economische en sociale situatie veranderd en heeft het gezin zijn oorspronkelijke functie als economische eenheid goeddeels verloren, maar toch is de economische positie van de alleenstaande vrouw dikwijls nog zo zwak dat het sociaal-economisch motief nog steeds in het huidige huwelijk een rol speelt. Vooral door biologische factoren, samenhangend met zwangerschap en geboorte, is de vrouw ook in het huwelijk nog steeds kwetsbaar, zodat elke huwelijkswetgeving zal moeten trachten haar in dit opzicht te beschermen. Maar ook bij de man spelen sociaal-economische elementen nog steeds een rol in het huwelijk. Men denke aan het huwelijk van de weduwnaar met kinderen, met zijn huishoudster. Nog steeds treft men beloften aan inzake verzorging en verpleging en tal van andere zakelijke kwesties.

In de loop der eeuwen heeft echter ook een ander moment, dat zelden geheel ontbroken heeft, grotere invloed gekregen: namelijk de liefde tussen man en vrouw. Vooral na de 12e eeuw begint zich met het optreden van de troubadours de cultuur der erotische liefdesgevoelens te ontwikkelen. Deze cultuur heeft een stempel gedrukt op het westerse huwelijks- en liefdesleven; en dat heeft niet alleen ten goede gewerkt! Onder invloed van platonische (en christelijke) opvattingen ontwikkelde de idee van de liefde zich tot iets onbereikbaar hoogs, iets buiten tijd en werkelijkheid, ja zelfs iets dat met sexualiteit nauwelijks nog iets te maken had. Deze liefdeshartstocht ondergraaft het huwelijk, omdat zij die kiemen voor een duurzame liefdesverhouding mist en daardoor vrijwel steeds buiten het huwelijk een uitweg zocht (en zoekt). Hoe idealistischer de liefdesopvatting, hoe liefdelozer het huwelijk. Hoe hoger de verwachtingen gespannen zijn, hoe groter de kans op mislukking.

Onder invloed van het moderne denken (en de moderne maatschappelijke ontwikkeling) is men echter de sexualiteit meer als een waardevol, „aards” bestanddeel van het huwelijk gaan zien. Een gezonde seksuele ontplooiing tussen de huwelijkspartners wordt meer en meer beschouwd als een voorwaarde voor een goed huwelijk. Liefde en sexualiteit worden dan niet meer kunstmatig gescheiden (wat trouwens ook vroeger in feite nauwelijks viel vol te houden). Erkend wordt dat de duurzaamheid dezer liefdesverhouding groter is naarmate de beide partners lichamelijk en geestelijk gezonder zijn en zij in levenservaring, levenshouding en levensopvatting meer gemeen hebben. Een dergelijke

duurzame liefdesgehechtheid vindt haar oorsprong in de erotische liefdesverwachting, liefdesbeleving en liefdesherinnering, maar zij wordt verwerkelijkt in de sfeer van zorg, eerbiediging, verantwoordelijkheid en geborgenheid; overigens zonder – als het goed is – het contact met de sexualiteit te verliezen.

Huwelijksleven

Er bestaat in deze tijd één niet geringe onzekerheid omtrent de betekenis van het huwelijk. Aan de ene kant wordt een ongekende en eenzijdige nadruk gelegd op de sexualiteit in het huwelijk. Dit kan niet alleen leiden tot verarming er van, maar ook tot een luchthartig zoeken van seksuele bevrediging buiten het huwelijk, die de voltooiing van het huwelijk als poging tot volledige medemenselijkheid in de weg staat. Aan de andere kant wordt van het huwelijk het onmogelijke verwacht. Het zou een basis moeten bieden voor volkomen kameraadschap en gemeenschappelijke belangstelling en voorkeur; voorts voor een liefde, die een duurzame verliefdheid paart aan de liefdesverheerlijking der troubadours en de belangeloosheid van christelijke naastenliefde; en daarbij dan nog voor een volledige seksuele bevrediging. Dergelijke verwachtingen kunnen slechts leiden tot slonzige vrouwen, snurkende mannen en buitenechtelijk verkeer.

Het is ook een miskenning der menselijkheid te verwachten dat gewone mensen dit alles en dan nog wel volkomen en tegelijkertijd kunnen verwerkelijken. Dergelijke verwachtingen zijn de belangrijkste oorzaak van mislukte huwelijken; zij miskennen dat het huwelijk er is voor de mensen en niet de mensen voor het huwelijk. Het huwelijk biedt mogelijkheden tot kameraadschap en wederzijds begrip, tot liefde en verliefdheid, en tot seksuele bevrediging, mits men geen wonderen verwacht. Het is een poging, evenals iedere andere menselijke vormgeving. Het is avontuur waarin men gezamenlijk iets tot stand tracht te brengen, dat het leven de moeite waard maakt. Daarbij zal ieder zichzelf blijven en zich tegelijk meer en meer op de ander willen richten. Dat geldt voor liefhebberijen en gewoonten, voor karaktereigenschappen en levensopvattingen, voor de relaties tot anderen en voor ieders seksuele ontplooiing.

Ook de seksuele behoeften zijn zeer verschillend; er is verschil in intensiteit en kwantiteit; en ook verschil in verwerkelijking. Er is geen aanleiding een oordeel uit te spreken over de talrijke gewoonten, die vooral bij voor- en naspel voorkomen, zolang ze geen van beide partners te kort doen; zolang ze niet misbruikt worden om machtsgevoel uit te leven of om te kleineren, of omgekeerd om zich slaafs te gedragen en gekwetst te worden. Maar gebeurt dat in een verhouding waarin liefde meespeelt? Respect en zelfrespect zijn goed, maar liefde is beter. Het spel-element is daarbij hoogst belangrijk; het gaat niet aan dat te veroordelen als kinderachtig en ijdell; daarzonder zou het samengaan verworden tot een daad van nut alleen. In het liefdespel komt de seksuele ontlasting tot een hoogtepunt, dat betekenis heeft

voorzichzelf en opzichzelf. Maar ook dat is niet iets wat gelijkelijk voor beide partners vanzelf bereikt wordt; en ook hier te minder, naarmate de eisen die men stelt meer overspannen zijn.

Overspannen eisen leiden ook te eerder tot een vlucht uit het huwelijk. Omgekeerd kan ook de vervlakking als gevolg van een te grote verzekerdheid het huwelijk ondermijnen. Daarbij kunnen de beslommeringen van het huishouden en de eisen die het werk van de man stelt, de aandacht zozeer van het huwelijk afleiden, dat een derde „in het spel” komt. Feitelijk is dat trouwens doorlopend het geval. Het moderne leven brengt man en vrouw voortdurend in aanraking met vrienden en kennissen van andere sexe en dergelijke betrekkingen hebben van nature een min of meer erotische inslag, die zich in allerlei schakeringen kan voordoen en soms het karakter van een echte seksuele relatie kan aannemen. Het heeft geen zin de ogen te sluiten voor dergelijke natuurlijke en in zeker opzicht verrijkende verhoudingen. Maar een duurzame seksuele verhouding met een derde ondermijnt het huwelijk. Een duurzame liefdesverhouding met meer dan één ander is een tegenspraak in zichzelf en verscheurt alle betrokkenen. Wel kunnen zo nieuwe mogelijkheden ontdekt worden, maar men vergeet licht dat daardoor andere verloren gaan. Een duurzame ontworpen van het oorspronkelijke huwelijk heeft zo iets niet te betekenen, voorzover het weerstand weet te bieden aan de bedreiging en deze overwint.

Huwelijk en samenleving

Tot nu toe is over het huwelijk gesproken als een vrijwillige betrekking tussen twee mensen, die voortvloeit uit de aard van hun seksuele ontmoeting. Heeft de samenleving daar iets mee te maken? Hierbij moet bedacht worden dat een huwelijk weliswaar een zaak is en blijft van twee mensen, maar dat dit vergaande gevolgen heeft voor anderen. Het huwelijk brengt twee families in contact en stelt eisen aan de gemeenschap. Deze moet zorgen voor huizen, scholen en allerlei voorzieningen. Maar zij is ook geroepen, tezamen met de familie, de zwakkere partijen in het huwelijk te beschermen: als regel de vrouw, en zeker de kinderen. Dit motiveert de registratie van het huwelijk en de wettige erkenning van het huwelijk (ten onrechte huwelijks-voltrekking genoemd). Zoals een vereniging niet ontstaat door de z.g. koninklijke goedkeuring, zo komt ook een huwelijk niet tot stand door de „voltrekking” op het gemeentehuis. Maar beide presenteren zich daardoor aan de gemeenschap als deelnemers aan het rechtsverkeer.

Het huwelijksrecht omvat de rechten en verplichtingen van het paar en de gemeenschap, maar ook van de huwelijkspartners onderling en van eventuele kinderen. Als zodanig heeft het een beschermende waarde. Daarnaast kan de mens de bemoeienis van de gemeenschap aanvragen, omdat hij gemeenschapsmens is. Hij wordt pas mens in de gemeenschap en dat geldt ook voor het paar, dat pas in de gemeenschap werkelijk een mensenpaar tussen medemensen wordt. Om dezelfde redenen zal de gemeenschap zich ook bezig moeten houden met een scheiding. Als een huwelijk duurzaam ontworicht is, als alle belangen, ook die van de kinderen (en die wegen zwaar) op hun wezenlijke waarde gewogen zijn, kan de ontbinding van het huwelijk een zedelijke eis worden. Ook dat is een zaak van de betrokkenen en de samenleving. De gemeenschap moet daarbij de zwakkere beschermen en toezien op de naleving van de rechtsgevolgen, ook van de scheiding. Begrijpelijk dat ze zich daarover een eigen oordeel (via de rechter) wil vormen, ook al is de procedure allerminst volmaakt (zie het rapport Echtscheiding, 1950). Tenslotte registreert zij eventueel de scheiding, zoals ze vroeger het huwelijk heeft geregistreerd. Zij keurt het huwelijk noch de scheiding goed of af, maar constateert een feit dat zich voltrokken heeft.

J. v. P.

Kroniek van het internationaal gebeuren

Vorige maand zijn in Athene, een plaats die in de Oudheid al gold als stad van de wijsheid, een groot aantal juristen bijeen geweest om te praten over wereldvrede en recht. Dat de rechtsgeleerden niet al hun tijd hebben verdaan met het bezichtigen van het vele bezienswaardige, getuigt het feit dat men het ter conferentie eens is geworden over de oprichting van een „Centrum voor wereldvrede door recht” en de instelling van „een wereldjaar voor het primaat van het recht”. En of dat nog niet genoeg was, stelden de heren juristen ook nog een „Proclamatie van Athene” op. Daarin wordt een beroep gedaan op alle volkeren om het door de conferentie uitgewerkte programma te steunen en wordt verder de overtuiging uitgesproken, dat het recht de plaats van de macht moet gaan innemen als doorslaggevende factor bij de bepaling van het lot der mensheid. Welnu daar zal niemand van ons iets tegen kunnen hebben, maar erg veel reëels biedt het nu ook weer niet. Misschien schuilt de grootste waarde van deze proclamatie er wel in, dat het nog weer eens gezegd wordt. Jammer genoeg ontbraken tussen de afgevaardigden uit meer dan honderd landen de juristen uit het communistische blok.

Een begin

Waarschijnlijk zullen wij dan ook allen geneigd zijn meer waarde te hechten aan het uitermate praktische gesprek dat in Moskou heeft plaats gevonden. Niets meer en niets minder dan een kernstopverdrag kwam daar uit de bus rollen. En dat tegen alle verwachtingen in op het moment dat het topgesprek werd aangekondigd. Het is interessant na te gaan, waarom het nu opeens wel mogelijk bleek tot overeenstemming te komen over een verdrag dat ondergrondse proefnemingen uitzonderde. Daar zijn aan beide zijden, naast een mogelijk gemeend verlangen naar ontspanning (dat zeker ook een rol moet hebben gespeeld), inderdaad wel redenen voor te vinden. Aan de ene kant is er het China van Mao en de zijnen. Het is wat goedkoop te menen dat Chroestjow uit vrees voor hen handelde, toen hij water in zijn kernwijn deed. Tenslotte heeft hij voorlopig weinig te vrezen van deze potentieel krachtige, maar nog lang niet ver genoeg ontwikkelde wereldreus. Veel meer was zijn vrees een indirecte, culminerend in de afro-aziatische wereld en de landen van latijns-amerika. In deze jonge staten bestaat een toenemende neiging bij de meer links gerichte leiders hun kompas af te gaan stemmen op Peking in plaats van op Moskou, hetgeen gemakkelijk is te verklaren uit het feit, dat de Chinese revolutie een aansprekelijker voorbeeld is voor de eigen ontwikkeling dan de

al geschiedenis geworden Russische. Om hier iets tegenover te stellen kon premier Chroestjow nauwelijks een gelukkiger keus doen dan een kernstop, iets dat bovenaan het internationale verlanglijstje stond van „Le thiers monde”.

Aan de andere kant had ook president Kennedy een gebaar te stellen. Was het nu niet langzamerhand tijd geworden om zijn Franse ambtgenoot, generaal De Gaulle, te laten merken, dat hij volledig op dood spoor zou worden gerangeerd, wanneer hij zijn beleid niet inpaste in de atlantische alliantie? Want hoe flink de generaal nu ook doet, wanneer hij zegt gewoon door te gaan met het ontwikkelen van een eigen Franse bom, in feite weet hij heel goed, hoe moeilijk dat nu wordt, als Amerika kan zeggen: „pardon, maar gegevens over atoomgeheimen zoals die gelijkelijk tot dusverre aan Engeland en Frankrijk werden verstrekt, leveren wij niet meer aan u, want wij kennen een kernstopakkoord”. En dat is dan gelijk een van de positieve kanten aan de zaak, evenals de vermindering van de latente fall-out in de atmosfeer. Dat we er met dit verdrag zouden zijn, willen wij niet graag beweren. Het zou bijvoorbeeld al meer effect kunnen sorteren als men eindelijk de dwaze houding tegenover China van „ik ben doodsbang voor je, maar ik geloof niet in je bestaan”, eens liet varen en deze grootste brok wereldbevolking ook eens een woordje liet meespreken als men toch aan de praat gaat. Maar we schreven het al: het is een begin. Misschien ook wel het begin van een zekere vertrouwensbasis tussen Oost en West.

Vergeven en vergeten

Een nieuwe vertrouwensbasis schijnt ook weer tot stand te zijn gekomen tussen de UNO en Hongarije. Zeven jaar lang heeft dat niet zo geboterd en nam Hongarije geen deel aan het werk van de volkerenorganisatie maar nu zijn dan toch weer, nog net voor de vakantie, de geloofsbrieven goedgekeurd van de Hongaarse delegatie bij de UNO. En wat eigenlijk nog be-

langrijker is: secretaris-generaal Oe Thant, verpersoonlijking van de Verenigde Naties, is op bezoek geweest in Boedapest en heeft er na gesprekken met premier Kadar, vriendschappelijke woorden gesproken. Betekent dit nu dat het najaar van 1956 al geheel is vergeten? Het lijkt me een voorbarige conclusie. Het is meer een manifestatie van realiteit, wanneer men een land niet buiten het internationaal overleg houdt, ook al meent men dat zijn regering niet de wetmatige vertegenwoordiger van het volk is. Anders zou een UNO in zijn huidige vorm niet eens kunnen bestaan. Het is overigens te hopen dat de afro-aziatische landen dezelfde realiteit zullen betrachten ten aanzien van Zuid-Afrika en Portugal. Hoe begrijpelijk hun acties tegen deze beide landen ook zijn, het doel wordt geenszins bereikt door de „gesprekspartner” te elimineren in plaats van te overtuigen of zelfs te dwingen. Ook een rechtbank hoort de misdadiger al is bestraffing en verhindering van voortgaande misdaad mogelijk door de druk van de gemeenschap, zich manifesterend in het recht. Misschien is zo'n wereldjaar voor het primaat van het recht ten dienste van de wereldvrede toch nog zo gek niet.

Klein maar dapper

Tenslotte nog een verkwikkelijke conclusie voor hen die voldoende vertrouwen in het menselijke vermogen hebben behouden, ook als het om hoge politiek gaat. Wat een man met een mening waard kan zijn in een spel van louter grootmachten bewees minister Paul Henri Spaak weer eens, toen hij tot ieders verrassing en verbazing naar Moskou reisde en daar, uitsluitend met het gezag van zijn persoon (aan het land waarvan hij minister van buitenlandse zaken is, ontleent hij het immers echt niet), inleidende gesprekken hield met premier Chroestjow, die als eerste vrucht een kernstopakkoord afwierp. Wij zijn heel benieuwd waartoe deze persoonlijkheid nog verder in staat is geweest en vragen ons gelijktijdig af waarom dergelijke mensen niet dikker zijn gezaaid (bijvoorbeeld in Nederland). Maar laten we al blij zijn dat het nog mogelijk is dat mensen politiek bedrijven in plaats van mogendheden of hoofdsteden.

R. B.

Radicale scheiding tussen vormen van bijstand

Het aantal wetenschappen dat zich met de mens en zijn gedragingen bezig houdt, breidt zich steeds meer uit en al kan men niet zeggen dat de praktijk van het leven zich geheel daarnaar richt, toch veranderen de inzichten op velerlei gebied langzaam maar zeker. Nieuwe en gewijzigde wetten weerspiegelen deze veranderingen. Op sociaal-maatschappelijk terrein is de onlangs aanvaarde Algemene bijstandswet daarvan een sprekend voorbeeld.

Deze nieuwe wet brengt een ingrijpende sociale verandering want voor het eerst in Nederland zal het verlenen van financiële bijstand als plicht van de overheid radicaal zijn gescheiden van opheffende zorg of dienstverlening.

Onder de oude Armenwet vormden deze twee begrippen één geheel. Men ging daarbij uit van de gedachte: wie arm is heeft niet alleen financiële steun nodig, maar ook opheffende zorg want armoede is een gevolg van individuele tekortkomingen. Dit uitgangspunt had tot gevolg, dat in het leven van de arme controle werd uitgeoefend op elementen die niets met zijn armoede hadden te maken. Men koppelde voorwaarden aan de hulpverlening en tastte in wezen de waardigheid en vrijheid van de bijstandzoekende aan.

De zuiver zakelijke bijstand die de nieuwe wet voorstaat, zal op generlei wijze meer kunnen worden verbonden aan andere dan aan de bijstand nodig voor „de noodzakelijke kosten van het bestaan”.

Tegenover de plicht die de overheid op zich

neemt staat de plicht van de bijstandzoekende voor alles te trachten zelf te zorgen voor zijn levensonderhoud. Wanneer blijkt dat hiervoor onvoldoende besef aanwezig is, zal daarmee met de mate van de bijstand rekening worden gehouden.

Men denke niet dat de bijstandzoekende, wat betreft zijn andere dan financiële moeilijkheden, nu zonder hulp zit. De Wet op het maatschappelijk werk is in voorbereiding en zolang die er niet is biedt de Algemene bijstandswet de overheid genoeg mogelijkheden ook hulp te verschaffen op maatschappelijk gebied. Daarnaast staat het de kerkelijke en particuliere instanties vrij corrigerend op te treden in gevallen waarin naar hun mening de bijstand van de overheid niet voldoende is. Ook al zal de overheid deze instanties niet meer subsidiëren, als adviserend lichaam wordt hun taak des te belangrijker.

De weg naar de overheid is voor velen een moeilijke en bij het aanvragen van hulp zal ongetwijfeld assistentie van particulieren welkom zijn.

Wat de sociale raden betreft zal er aan deze instellingen geen behoefte meer zijn op het gebied van de financiële bijstand. Wel zal er grote behoefte bestaan aan overleg op het terrein van het maatschappelijk werk. In hoeverre de sociale raden zullen blijven functioneren vóór het in werking treden van de Wet op het maatschappelijk werk, zal afhangen van de aard van de activiteiten van iedere raad afzonderlijk.

I.M.A.R.

Lezingen voor de radio

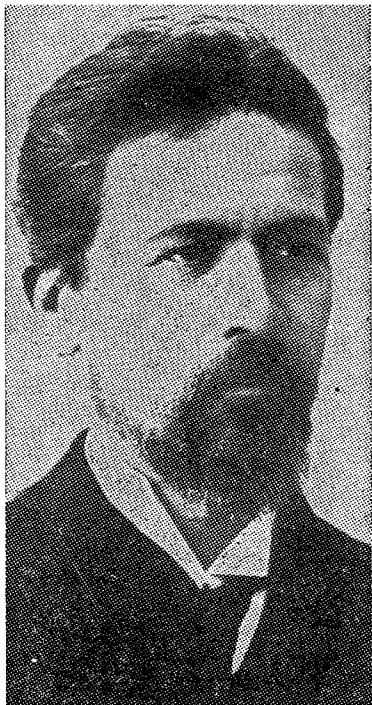
Zo. 18 aug. VARA 9.45 uur: P. C. J. Reyne: „Kenteringsgetij”.

Zo. 25 aug. VARA 9.45 uur: Arn. Saalborn: „Hier onderwijst men de jeugd”.

Zo. 1 sept. VARA 9.45 uur: E. Nordlohne: „Geen klok, maar wekker”.

Zo. 8 sept. VARA 9.45 uur: A. L. Constandse: „De moraal van Casanova”.

Zo. 15 sept. VARA 9.45 uur: S. L. Kwee: „Leven en sterven”.

Tsjechow

in veelvoud

Er is wel eens de stelling verkondigd, dat in het algemeen voor het werk van belangrijke schrijvers ongeveer een halve eeuw na hun dood een herleeft belangstelling valt te constateren. Er zijn twee figuren die deze stelling schijnen te adstrueren, nl. Dostojewsky (1821-1881) en Tsjechow (1860-1904). De eerste vond vooral na de eerste wereldoorlog vele nieuwe bewonderaars, zodat men zelfs van een ware Dostojewsky-cultus kan spreken. Niet toevallig wijdde Jan Romein, zeker geen adept van deze cultus, zijn proefschrift aan het onderwerp „Dostojewsky in de Westerse critiek” (1924).

De religieuze en metafysische ideeën van deze Rus, die merkwaardig genoeg zó nauw met de aardse werkelijkheid verbonden zijn en soms zo paradoxaal schijnen, dat Masaryk hem als een atheïst beschouwde, deze ideeën, gestalte krijsend in een bonte veelheid van romanfiguren, boeiden tallozen buiten Rusland, die hierin de grondslag voor een nieuwe christelijke levensvisie meenden te bespeuren, terwijl in Rusland zelf in de narevolutionaire periode zijn naam meer en meer op de achtergrond geraakte. Nu nog vindt Dostojewsky – en terecht – vele bewonderaars, maar het geestelijk klimaat van onze tijd schijnt toch meer verwantschap te vertonen met de resignatie van Tsjechow dan met de extatische gedrevenheid van Dostojewsky. Hierbij komt nog het praktische feit, dat velen gemakkelijker de korte verhalen van Tsjechow ter hand nemen dan de lijvige boekwerken van de profetische schrijver van „De broeders Karamazow”. Geen wonder dan ook, dat ondanks het verschijnen van Tsjechows „Verzamelde Werken” er nog steeds uitgevers zijn, die allerlei novellen weer opnieuw in verschillende bundels laten verschijnen.

Tsjechows verhalen ademen een geest van tragiek en ironie tegelijk. Als arts was hij zich diep bewust van het lijden en de hulpeloosheid van de mens en de hardheid van het bestaan. Mensenliefde en medelijden klinken echter vaak sterker uit zijn werk op dan het pessimisme, dat de achtergrond van vele verhalen, vooral de latere, vormt. In dit opzicht verschilt hij van de door hem zo bewonderde Fransman de Maupassant (van deze veelgelezen schrijver werden de laatste jaren ook een aantal novellen in het Nederlands vertaald). Het pessimisme van Tsjechow is niet geheel uitzichtloos, omdat het perspectief op een ander, een rechtvaardiger leven bewaard blijft. De hoofdpersoon in „Het verhaal van een onbekende” zegt: „Ik heb een hartstochtelijk verlangen naar het leven, leven wil ik om te maken dat ons leven heilig zij, voornaam en verheven als het uitpansel zelf.”

Zijn eerste verhalen, die Tsjechow om den brode voor humoristische tijdschriften schreef, dragen veelal een licht, anecdotisch karakter. Tsjechow is ook de grote kinder- en dieren-

vriend (men leze de door Ch. Timmer vertaalde verhalen!), die altijd weer met liefde het leven, de kleine vreugden en noden van het kind beschrijft en zich ook in de wereld van het dier (zoals in de geschiedenis van het hondje Kasjtanka) tracht te verplaatsen. De arts Tsjechow spreekt uit verhalen over geesteszieken zoals „De zwarte monnik”, waarin de hoofdpersoon ten onder gaat aan een hallucinatie in de gestalte van een monnik, en „Zaal nr. 6”. „Het verhaal van een onbekende” is de trieste geschiedenis van een vrouw, die wegwijnt aan teleurstelling over een onbeantwoorde liefde. Van verheerlijking van het boerenleven, zoals bij Tolstoj, is bij hem geen sprake („De boeren”). Bij Tsjechow zijn de boeren arm, zowel aan bezit als aan geest, drankzuchtig en wantrouwend. Tsjechow heeft bij verschillende Tolstojanen en hun geestverwanten dan ook weinig waardering geoogst. Hij nam naast figuren als Tolstoj (die hij overigens graag las!) en Dostojewsky dan ook een geheel eigen plaats in en het verwondert niet, dat hij in onze ontnuchterde en ontnuchterende tijd nog steeds vele oprechte bewonderaars telt, ook onder auteurs (ik denk hier bijv. aan Carmiggelt).

Om de totale sfeer

Over kleine, alledaagse voorvallen kon hij schrijven, maar zo'n voorval kreeg dan meest een veel algemenere strekking, die heen wees naar de beperktheden van de mens, naar zijn hoop en zijn lijden. Het gaat dan vaak minder om het voorval zelf als om de totale sfeer van het verhaal. Tsjechow zelf zei eens: „Vraag me maar iets te maken over deze fles en ik schrijf u een verhaal dat „Een fles” heet. Levende beelden leiden tot gedachten, gedachten nooit tot levende beelden.”

Opmerkelijk is ook de raad, die hij gaf om nooit pathetisch te zijn: „Als u arme, ongelukkige, onbegaafde mensen uitbeeldt en u wilt bij de lezer meegevoel opwekken, tracht dan koeler te zijn – dat verleent aan het leed van een ander als het ware een achtergrond waarop het beter tot zijn recht komt... Ja, wees koel.” („Anton Tsjechow en de Russische intelligentia”, door dr. T. Eekman, uitg. Van Loghum Sla-

terus). Strenge objectiviteit blijft het streven van Tsjechow, die ook van mening is, dat de auteur aan de lezer geen politieke of levensbeschouwelijke inzichten moet opdringen door deze in zijn werk te etaleren. Ook het autobiografische en lyrische element is uit den boze. Daarom ook eindigen vele van zijn verhalen zonder „oplossing”, zoals dit bij Dostojewsky en Tolstoj zo vaak het geval is en trouwens ook bij de huidige schrijvers in de Sowjet-Unie, die zo graag de cliché-achtige „positieve held” ten tonele voeren. In dit opzicht staat Tsjechow dicht bij vele moderne auteurs, al dan niet beïnvloed door het existentialistisch geesteklimaat. Voor velen, en ik denk hier niet in de laatste plaats aan de jongeren, zal hij óók daarom een geliefde auteur blijven of... worden.

In zijn vlot geschreven bundel essays met de ietwat misleidende titel „Rusland voor beginners”, heeft prof. Karel van het Reve een facet van Tsjechows werk belicht, dat bij mijn weten tot nu toe niet of nauwelijks aandacht kreeg: „Tsjechow als detective-schrijver”. De auteur begint zijn essay met enkele nuchtere opmerkingen over de literatuur als middel tot „escape”. Hij ziet in de „escape”, de vlucht uit de werkelijkheid, juist een morele rechtvaardiging van de kunst. Gaf de kunst de werkelijkheid weer, dan was zij overbodig. Werkelijkheid is immers in onbeperkte hoeveelheid voor een ieder altijd en overal te krijgen. Waartoe al die moeite om iets te maken dat er al is? Trouwens, de beste milieuschilderingen en sociologische karakterisering schijnen in tweede- en derderangsromans te vinden te zijn. Een populaire vorm van escape is het detectiveverhaal. Tsjechow heeft zich hieraan tweemaal bezondigd, n.l. in „De Zweedse lucifer” en „Drama op de jacht”. De vraag rijst nu: Moet men in beide verhalen parodieën zien op de ook in Tsjechows tijd al populaire detectiveverhalen? De vraag is minder eenvoudig en direct te beantwoorden dan men zou menen. Wat zijn de kenmerken van een parodie? Prof. Van het Reve attendeert ons er op, dat Robert Graves de gedichten van Homerus als parodieën beschouwt. „Er zijn lezers geweest die verklaard hebben niet te kunnen uitmaken of Chaucer nu in ernst schreef of zijn lezers voor de gek hield. Men kan Don Quixote lezen als een parodie op een ridderroman, maar ook als een – zeer goede – ridderroman. Men twist er nog steeds over of de Utopia van Thomas Morus een prediking van zijn eigen of een bespottende van andermans denkbeelden is, en bekend is de opvatting van de Divina commedia als een reusachtige parodie op bepaalde theologische voorstellingen.” „De Zweedse lucifer” wijkt niet af van het gebruikelijke procédé: een gevonden lucifer, die het juiste spoor moet aanwijzen, een sluwe jeugdige politiemannet, die wordt gedwarsboomd door zijn superieur. „Drama op de jacht” is in alle opzichten een modern detectiveverhaal te noemen. Wat is echter de bijzondere verdienste van dit verhaal? Prof. Van het Reve wijst er op, dat Tsjechow de „eerste en enige schrijver is die schrijver, detective, politiemannet, Watson en moordenaar tot een en dezelfde persoon gemaakt heeft – waardoor Drama op jacht een uniek boek mag heten in de detective-literatuur.”

Tsjechows toneelwerk

Hoewel het boekje van Maxim Kröjer „Anton Tsjechow, de dramaturg” (een uitgave in de serie „Ontmoetingen” van uitgeverij Desclee de Brouwer) niet meer dan een korte inleiding wil zijn tot het toneelwerk van de Russische auteur, wil ik het hier toch niet onvermeld laten. Hij wijst o.m. op de invloed van Ibsen en de bewondering van Tsjechow voor Maeterlinck. Na een algemene karakteristiek van het werk geeft Kröjer zeer in het kort de inhoud van Tsjechows vijf grote toneelstukken weer. Het is vooral de verveling, het gevoel van leegte en het besef van de ijdelheid van alle dingen, dat in deze stukken overweegt. Maar plotseling is er dan

(vervolg op pagina 14)

BEZINNING

Op de zomerschool van de stichting Socrates, deze keer gehouden 18, 19 en 20 juli in het conferentieoord de Pietersberg te Oosterbeek, is het penitentiare stelsel onder de loupe genomen door de inleiders dr. G. H. Veringa van de directie gevangeniswezen van het ministerie van justitie en prof. mr. A. D. Belinfante, hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam. Ook de ruim twintig leerlingen van de school hebben zich in de discussies niet onbetuigd gelaten.

Het is niet de eerste keer en het zal ook niet de laatste keer zijn geweest dat de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf onderwerp van studie en gesprek heeft gevormd.

Het is een bekend feit dat degenen die zich op welke wijze of in welke functie dan ook met het gevangeniswezen bezig houden, geen vrede hebben met de bestaande toestand.

De tijd is voorbij, aldus dr. Veringa, dat we er van uit gingen dat criminaliteit op eigen vrije wil berustte. De daarop volgende fase waarin we dachten dat de oorzaak was gelegen in de sociale omstandigheden waaronder de mens opgroeide, is ook voorbij.

Het kenmerk van ons huidige penitentiare beleid is vooral de gevangenisstraf mede dienstbaar te maken aan de terugkeer in de maatschappij, dit gebaseerd op art. 26 van de nieuwe Beginselenwet van 1953. Wij proberen, zei dr. Veringa, binnen het kader van de vrijheidsberoving een klimaat te scheppen waarin de gedetineerde het betere wil. Wij proberen de strafverzwarende omstandigheden zoveel mogelijk te laten verdwijnen en door een differentiatie van gestichten een zuiverder indeling naar behandelingsnormen te krijgen. Deze indeling geschiedt op basis van beveiliging. Het centrale selectie- en oriëntatiecentrum in Den Haag speelt hierin een belangrijke rol.

Wetenschappelijk onderzoek nodig

Maar in hoeverre we binnen het gevangeniswezen ooit iets van werkelijke wederaanpassing kunnen bereiken weten we niet of nauwelijks. Er is hiernaar nog nimmer een zuiver wetenschappelijk onderzoek ingesteld en dat is dringend noodzakelijk.

De kritiek die er op het gevangeniswezen wordt uitgeoefend kon dr. Veringa voor een deel wel onderschrijven.

Prof. Belinfante schetste de verhouding tussen de gedetineerde en de rechters (wij allen) die over hem oordelen in een inleiding getiteld: Een humanistische visie op de vrijheidsstraf. Het probleem van de gevangenis, meende prof. Belinfante, ligt niet bij de gevangenen of de gevangenisdirecteur, maar bij ons. We ondergaan als we binnen de muren van de gevangenis komen, een gevoel van onbehagen dat tot een nachtmerrie kan worden. Maar tegelijkertijd is die nachtmerrie de beloning voor ons nette gedrag, voor alle psychische inspanning die we ons getroosten om onze a-sociale strevingen te onderdrukken.

We vinden „vergelding” een onbehoorlijk woord, maar in wezen willen we vergelden, we willen het alleen niet toegeven. Onze houding tegenover de gevangene is daarom twee-ledig: Enerzijds willen we proberen hem in het rechte spoor te brengen, anderzijds zeggen we: daar moet toch iets aan worden gedaan. Ik doe zo mijn best en die vent doet maar.

Uit deze dikwijls onbewuste onzekerheid omtrent ons zelf, verklaarde prof. Belinfante het, dat op zichzelf verstandige mensen een stelsel opbouwen op stellingen die bij nadere beschouwing zo kortzichtig zijn.

Kletspraat

We geven de gedetineerden werk, ontspanning, sociale verzorging en geestelijke verzorging en we doen dat om onze ongerustheid over de gevangenisstraf weg te praten.

We beschouwen deze behandeling als het begin van de reclassering en we rechtvaardigen er de opsluiting mee. Maar dat is kletspraat.

Want een van de eerste beginselen van de opvoedkunde is dat een mens alleen is op te voeden wanneer hij er toe kan worden gebracht die opvoeding te aanvaarden. Die simpele waarheid laten we kelderen wanneer we over het gevangeniswezen praten. Daarin menen we dat mensen die helemaal niet om opvoeding of psychiatrische behandeling hebben gevraagd, opvoedbaar zijn terwijl ze in een dwangsituatie verkeren. Wat we doen is geheel in strijd met de grondbeginselen van de pedagogie.

Maar wat dan wel?, is de grote en tot nu toe nog onbeantwoorde vraag.

Op het ogenblik staat de vrijheidsstraf gelijk aan een fatsoenlijke doodstraf. Zonder bloedvergieten verklaren wij de gevangene maatschappelijk dood. Hij is losgerukt van zijn gezin, heeft geen geld, geen werk waarmee hij in het onderhoud van zijn gezin kan voorzien, hij mag niet praten met wie hij wil, hij kan geen brieven schrijven die niet gelezen kunnen worden en de behandeling leidt tot niets.

Nogmaals: wat dan wel?

Er is maar één consequentie naar de mening van prof. Belinfante: de hele gevangenisstraf afschaffen. Wanneer we ons eenmaal bewust zijn dat we onbewuste gevoelens op de gevangenen projecteren dan kunnen we het ook opbrengen het hele strafstelsel om te gooien.

We kunnen straffen bedenken waarbij de veroordeelde zich vrijwillig aan de straf onderwerpt. Dan alleen heeft de straf zin en zal er psychiatrische of pedagogische behandeling nodig zijn. Er zijn tal van mogelijkheden de mens uit eigen vrije wil te laten aanvaarden dat hij straf verdient.

Voor degenen die niet bereid zijn dit te aanvaarden kan dan altijd nog de gevangenis blijven bestaan. Maar laat men zich niet verbeelden dat dit effect heeft want de mens is een maatschappelijk wezen en hem losrukken van zijn medemens is onmenselijk. Aldus prof. Belinfante.

De heer P. A. Pols, centraal geestelijk raadsman voor gedetineerden, hield een inleiding over zijn werk. Ook hierover ontstonden levendige gesprekken.

Het zou interessant zijn bij een volgende gelegenheid eens van prof. Belinfante te horen wat hij ziet als „tal van mogelijkheden” die de mens uit eigen vrije wil doet aanvaarden dat hij straf verdient. Ons strafstelsel bevredigt niemand en het lijkt ons alleszins de moeite waard te luisteren naar degenen die een oplossing menen te hebben gevonden. I. M. A. R.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof.

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50 buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

(slot van pagina 1)

die zich op verschillende wijze zal pogen te uiten, en die men niet te juridisch of formeel moet analyseren. De koude oorlog is zeker niet op het punt tot een einde te komen, maar de wens bestaat niet alleen een kernoorlog te vermijden, maar ook de zinloze opstapeling van kernwapenen en de bedreiging van de atoomstraling te verminderen. Dit is ook belangrijk t.o.z. van het binnenland, ofschoon economische belangengroepen een sterke wapeningsvermindering waarschijnlijk tegenhouden, evenals de mogelijkheid van nieuwe uitvindingen, die het bestaande wapenarsenaal in een veranderd wapensysteem zouden plaatsen, waardoor ook de kwantitatieve rol van de tegenwoordige bewapening zou veranderen.

Het verbod van kernproeven betekent echter een stap naar meer menselijke en normale politieke verhoudingen, en als zodanig moet het verdrag gewaardeerd worden. Het opent een deur naar de toekomst, waarheen zo langzamerhand de meeste deuren gesloten leken.

Retoriek of mannetaal?

In Wending van juni 1963 heeft ds. H. J. Heering in een bewogen commentaar de Luikse softenon-affaire nog eens besproken. Zijn slotconclusie lijkt mij opmerkelijk:

„Als wij niet van zins en bij machte zijn de bedreigingen (schr. doelt op modern verkeer, op atoomproeven en atoomoorlog) te beteugelen, de statistieken weer menselijk te lezen en de eerbied te herwinnen ook voor het gekneusde leven, laten we dan alsjeblieft aan de softenon- en andere kinderen de moeilijke levensgang besparen en terugkeren tot de praktijken van Sparta tot aan de 17-de eeuw.”

Is dit retoriek of mannetaal? Een paar bladzijden terug vermeldt de schrijver met instemming dat een groep Leidse medici het extreme en ultra-consequente standpunt verdedigt dat de arts het leven van de conceptie tot aan de dood dient te verdedigen. Wat bedoelt ds. Heering dan? Want we weten maar al te goed dat de voorwaarden die hij stelt niet vervuld worden: de levenbedreigende euvels, die hij wil beteugelen worden niet effectief bestreden en zullen dat in de naaste toekomst ook niet worden.

Er staan trouwens andere merkwaardige uitslatingen in deze korte commentaar.

„...wij komen op geen enkele manier uit met de moraal”, schrijft hij. „Het laatste criterium berust bij een geloofsbeslissing, die eerder op het verbond dan op de schepping berust”.

Deze tekst is nogal moeilijk, maar misschien kunnen wij hem op onze wijze uitleggen en zelfs met instemming aanvaarden. Zeker, aan de moraal hebben we niet veel en bij het nemen van beslissingen op dit gebied spelen emotionele elementen zowel ten goede als ten kwade een grote rol. Het is geloof vóór en na. Ook al dienen we alle argumenten zo nuchter en redelijk mogelijk af te wegen, de beslissing die de arts tenslotte neemt komt niet als de uitkomst van een optelsom, maar eerder als een uitkristalliseren van een geloof, weliswaar beredeneerd en redelijk gemotiveerd, maar tenslotte toch als een geloof. Misschien bedoelt ds. Heering met verbond en schepping iets dergelijks.

Terugkomend op Heerings aanbeveling van de spartaanse methoden, moet mij tenslotte van het hart, dat ik van mening ben dat de arts er goed aan doet de algemene lijn van het behoud van het leven vast te houden, maar aan de andere kant er niet voor terug behoeft te schrikken menselijkheid op ondogmatische wijze boven de eer van Hippocrates te stellen.

De vergelijking met de praktijk van oorlogsvoorbereiding en verkeer (om maar bij die twee te blijven) dringen zich natuurlijk op, ook dat zijn we met ds. Heering eens.

V. W. D. Schenk

Tussen machtsstaat en welvaartsstaat

Prof. B. W. Schaper, *Tussen machtsstaat en welvaartsstaat*. (Van Gorcum N.V. Assen 1963) f 12,50.

De schrijver, hoogleraar aan de Leidse Universiteit, hield in 1960 voor de studenten van alle faculteiten Studium Generale-colleges over de verschillende staatsvormen, gegroepeerd om enkele belangrijke politieke denkers. Naar algemeen bekend is is de poging van de universiteiten om door het Studium Generale de specialisatie in de vakopleidingen enigszins tegen te gaan vrijwel mislukt omdat maar een uiterst kleine groep studenten deze, meestal voortreffelijke, colleges bezocht. Het is dan ook nauwelijks verantwoord om hoogleraren algemene colleges te laten voorbereiden en houden voor zo'n kleine en vaak nog verlopende publiek. De colleges van professor Schaper hadden ook tot doel om de minimale belangstelling in politieke zaken van de studenten te vergroten en daarom waren zij zo algemeen mogelijk van opzet. Ook deze serie colleges heeft niet aan het doel beantwoord, omdat de belangstelling veel geringer was dan zij verdiend hadden.

Gelukkig heeft professor Schaper de lezingen deels uit- en omgewerkt, zodat een groot lezerspubliek nu kan kennismaken van de jongste onderzoeken op het gebied van de wetenschap der politiek.

De schrijver is uiterst bescheiden geweest waar hij zegt, dat de studies niet op originaliteit aanspraak maken. Hij zal wel bedoelen, dat hij niet, door nieuwe bestudering van de geschriften van de behandelde denkers tot nieuwe inzichten is gekomen; dat hij zich bij het schrijven heeft laten leiden door de nieuwste onderzoeken van anderen, maar ook in het weer-geven van hun meningen, het schiften, het trekken van grote lijnen en in de kritiek op de verschillende stelsels ligt wel veel originele arbeid. Trouwens, wat is in dezen originaliteit? Ook Machiavelli, ook Marx, ook Locke en de anderen baseerden hun inzichten op geschriften en inzichten van anderen, van voorgangers.

De schrijver heeft zijn beschouwingen als volgt ingedeeld. Eerst een hoofdstuk over de 16e eeuwse Florentijnse denker Machiavelli, die, terecht of ten onrechte, de vader is geworden van de machtsstaat, de onzedelijke staat waarin macht boven moraal en recht gaat. Het volgende hoofdstuk behandelt de 17e eeuwse Engelse staatsrechtgeleerde John Locke, als een theoreticus van de rechtsstaat, de staat waarin het individu rechten heeft, die door de staatsmacht gerespecteerd dienen te worden. Hoofdstuk drie behandelt Jan Jacques Rousseau, als vader van de volksstaat, en gaat grondig in op de problemen van die semi-democratie, die zowel invloed heeft gehad op de tirannie, aan het einde van de Franse Revolutie, als op de tirannie van het communisme, zoals dat zich ontwikkeld heeft in Rusland en het verre Oosten.

Genuanceerd oordeel

Het is een van de grote verdiensten van de schrijver, dat hij zich overal gehoeft heeft voor het trekken van definitieve conclusies, dat hij steeds genuanceerd in zijn oordeel is gebleven en eigen voorkeur of afwijzing maar sporadisch tot uiting heeft gebracht. Hierin herkent men de echte historicus, die objectiviteit nastreeft. Dit valt des te meer te bewonderen omdat men Rousseau moet beminnen of haten, zoals de Italiaan Del Vecchio heeft gezegd. Uw recensent mag, omdat hij niet geplaagd wordt in dezen door de air van objectiviteit, zich één uitschieter veroorloven door te beweren dat hij Rousseau één der onsympathiekste, gevaarlijkste, vaagste en onredelijkste denkers acht van de 18e eeuw. Iemand, die zó onzeker

is in het leven, die zó overtuigd is van zijn zwakheden en zonden, die zo weinig leefde naar zijn eigen normen moet de mensen niet leren hoe ze een staat moeten besturen. Rousseau's systeem hangt van tegenspraken aan elkaar. Zulke mensen als hij zijn goud waard als litteratoren, maar zijn funest voor de politiek.

Het volgende hoofdstuk behandelt Marx en de klassestaat. Er blijkt uit dat de schrijver de nieuwe litteratuur over Marx grondig kent en dat ook hier zijn oordeel even fair als genuanceerd is. Het is toch wel een van de meest fascinerende en belangrijkste problemen in de wereld hoe het komt dat deze humanistische denker in Rusland als een godheid vereerd wordt en dat zijn „systeem” volstrekt gedogmatiseerd werd en tot een wereldse religie ont-aardde. Het hoofdstuk is in alle opzichten verhelderend.

De liberale staat, met als centrale figuur Stuart Mill, wordt in het volgende caput beschreven, al komt ook Bentham uitvoerig naar voren en dan volgt de totalitaire staat, die echter niet aan één denker wordt getoond. Wil men inzicht krijgen in de staatsvorm, waardoor de mensheid, in een jong verleden onnoemelijk veel heeft geleden, en waardoor bijna allen tot de slotsom zijn gekomen dat het zó beslist niet moet, dan geeft dit hoofdstuk een macht materiaal en een knappe samenvatting. Zeer juist lijkt het mij, dat de schrijver in dit hoofdstuk ook de ontwikkeling van Rusland tot een totalitaire staat heeft geplaatst. De wortels zijn niet gelijk, maar de vruchten – de onvrijheid van het individu –, zijn wel gelijk.

Toekomsttendenzen

Het laatste hoofdstuk wordt gevormd door de welvaartsstaat. De schrijver noemt het: *De welvaartsstaat... en verder* en waagt zich, voorzichtig, aan toekomsttendenzen. Ook hier een genuanceerde en kritische behandeling van dit moderne begrip. Eén centrale figuur ontbreekt ook hier, of het moest de Engelsman Beveridge of de Zweed Myrdal zijn, maar dat mag geen punt van verwijt zijn omdat, nog minder dan bij de andere staatsvormen, de welvaartsstaat de resultante is van de wensen, verlangens en idealen van grote groepen in de gehele 19e eeuw. In de kritiek op de neo-conservatieven als Röpke c.s. (de soort van kritiek van de nieuwe rijken die de sociale voorzieningen zelf niet nodig hebben en dan menen dat niemand ze nodig heeft) laat Schaper soms de mantel van de objectieve historicus vallen en dan treedt de man met sociaal verantwoordelijkheidsgevoel naar voren. Snijdend en overtuigend is zijn kritiek op deze betuttelaars. De pagina's 156 en 157 zijn uitstekende lectuur voor al degenen, die, in navolging van bepaalde periodieken en kranten, denken dat de samenleving een soort jungle moet blijven, waarin de zwakken moeten omkomen.

Mens en Wereld is niet de plaats om werkelijke kritiek te leveren op het boek; dat zal in

de vaktijdschriften gebeuren. Deze regels zijn dan ook een uitvoerige aankondiging van dit kundig geschreven, actuele en van grote belezenheid getuigende boek. Wil men inzicht krijgen in de aard en de oorsprong van de verschillende regeringssystemen en wil men be- seffen, dat het in de politiek soms wel iets moeilijker en ingewikkelder ligt, dan in het gewone dagelijkse oordeel van de gemiddelde Nederlander tot uiting komt, dan neme men dit boek ter hand. Als eens het verlamme-nde en beangstigende gebrek aan belangstelling voor regeringszaken, vooral bij jonge mensen, zal zijn opgeheven zal men met ere spraken over Schaper's boek, dat meegeholpen heeft om deze crisis van de democratie door te komen. U ziet, dit is een verkapte wens, in de vorm van een aansporing om het boek te lezen.

H. B.

Stijlmijmerij

't Gaat deze keer weer over Amsterdam. Dat wil nu niet zeggen dat ze in de hoofdstad zo veel actiever zijn dan in andere plaatsen, maar wel dat ze „aen d'Aemstel en aen 't Y” veel mededeelzamer zijn dan de H.V.-ers aan Rijn, Maas of Schelde.

Het is in deze rubriek al meermalen gevraagd en ik wil het nog wel eens herhalen: houd niet alles onder u, laat andere gemeenschappen mee profiteren van uw experimenten, schrijf naar het Centraal Bureau of naar de redactie van Mens en Wereld als u meent een steentje te kunnen bijdragen voor een humanistische stijl- vorming. Dat doen namelijk de Amsterdam- mers. Niet omdat ze het daar zo goed menen te weten, maar omdat ze de stille hoop koes- teren met hun bevindingen anderen uit hun tent te lokken en op deze wijze ook eens wat van die anderen op te steken.

Hier dus het laatste nieuws uit Mokum. Voor de derde keer zijn de functionarissen met echt- genoten en verloofden naar hun jaarlijkse Ran- denbroekconferentie getrokken, om daar op een middag en avond in de rust van een zeven- tiende eeuwse buitenplaats de problemen van het Verbond met elkaar te bespreken. Dat „Randenbroek” begint, zoals het Amsterdamse federatie-orgaan De Loopmare het uitdrukt, een begrip te worden, evenals Waterloo, Little Rock en Pugwash.

Dit jaar waren aan de orde de Humanistische Vorming en de ledenwerving, ingeleid door resp. dr. L. van Gelder en de federatievoorzitter W. Holtland. Over deze inleidingen en de daar- op gevolgde discussies zegt ik hier alleen maar dat ze uitstekend waren. Maar wat wilt u ook, alle factoren voor het welslagen van de dag waren immers aanwezig. Daar was in de eerste plaats het statige en rustgevende gebouw, ge- legen in een fraaie omgeving van tuinen, ga- zons, vijvers en boompartijen. Daar was verder de gezamenlijke reis per autobus, waarbij onder- weg gelegenheid te over werd geboden voor een gezellig onderling babbeltje. Dan de voortreffe- lijke Randenbroeklunch (ook al een begrip ge- worden!), die eveneens ongekende mogelijkhe- den bood tot wat nader contact tussen de deel- nemers. En ten slotte de unieke kans – door omstandigheden moest dat deze keer jammer genoeg overgaan – om in zo'n prachtig oud huis een muziek-, zang- of voordrachtprogramma uit te voeren.

Al deze elementen: de sfeer, de stijl, de na- tuur en de entourage hebben ook nu weer „Ran- denbroek” tot een succes gemaakt.

De driejarige ervaring van Amsterdam op dit gebied geeft mij de moed alle gewesten en fede- raties of combinaties van gemeenschappen te adviseren: probeert u het ook eens op deze ma- nier. Bespreekt de organisatorische aangelegen- heden ook eens in een aantrekkelijker omgeving dan een gewone vergaderzaal vermag te bieden. Gunt uw kader (met echtgenoten en verloof- den!) ook eens een uitje!

Styllet

LAGO MAGGIORE

MARIELLA

„una catastrophia!”

Gisteren is de zon geen moment te zien geweest en dat hadden wij, na al die grootscheepse reclame voor het Lago Maggiore niet verwacht. Maar desondanks hebben we genoten. We zijn gaan eten in een zorgeloze trattoria, waar ze fantasie- en sfeerloosheid combineren met de meest verrukkelijke savoir vivre. Als ik die tent beschrijf, vraag je je af, wat ons er heen trekt.

Je zit op een slecht betonnen terras met een paar betonnen en een paar echte keukentafels, omgeven door de typische Hollandse keukenstoelen van rond de eeuwwisseling. De parasols zijn in vier stralende, schreeuwende kleuren uitgevoerd. Het enige, dat mij aangenaam trof, was, dat er géén Campari of Cinzano op geschilderd was. Het terras is vrij ruim, zodat er een zeer groot stuk totaal vrij van tafels en stoeltjes is; daar wordt uiteraard het sterkste de indruk gewekt, dat de betonstortor onder constante „invloed” was. Om de eentonigheid te breken staat er een gruwelijke glimmende musicbox en het onontkoombare voetbalspel. Aan de allerlelijkste kant van het terras staat een hele rij geraniums soldatesk in gelid in verroeste blikken, waar ten dele de flarden papier nog op zitten, herinnerend aan een glorieus verleden van tomatenpuree, jam of gemengde groenten. Hierbij kwam nog, dat de sfeer, die er ondanks alles hing, afgrijselijk verstoord werd, doordat het publiek de musicbox, luisterende naar de naam SILVER-VOX!, op maximum geluidssterkte liet werken. Je kunt je er geen voorstelling van maken hoe luid dat is. De liedjes waren natuurlijk geweldig, aangezien we het meeste niet verstonden. De charme van zo'n vreemde taal, waar *Sophia* zonder enige wringing van Sinterklaasrijm op „melkwinkel” blijkt te rijmen: *latteria*. En zelfs zonder accentverlegging, waaraan wij ons in december nogal eens moeten bezondigen. (Hoewel... bij nader inzien: boerenkinkel ondervindt ook geen ritmische storing van stergetwinkel). De tekst was waarschijnlijk buitengewoon geestig of pikant, want iedereen zat hartelijk te lachen. De zanger had een smeltende bariton, waar je kippevel van krijgt, maar ach, zijn avances golden slechts *Sophia nella sua latteria!*

We zitten hier nog altijd naar onze zin. Het enige, wat onze camping van de Italiaanse jungle onderscheidde, t.w. elektriciteit en water,

is opeens weggefallen. Alle kranen zijn zo dood als een pier en de elektriciteit is ook weg. Wellicht vindt men het hier een goed idee om elektriciteit en water via dezelfde buizen te laten lopen, zodat je met de één ook gelijk de ander kwijt bent! You never know in Italy.

Vandaag een groots avontuur: the local parruchiere (dameskapper). Voor ongeveer f 4.20 heb ik voor jaren plezier beleefd!

Ik had me mentaal voorbereid op het bezoek aan de kapster. Op wat er werkelijk geschiedde, kon evenwel geen mens voorbereid zijn. In een heel klein, smal zijstraatje, ook weer geplaveid met die vreselijke ronde kleine keitjes, waar je je een enkelbreuk op zwikt, gaf een fiks bord aan, dat ik te doen had met ene Mariella.

Zij had, zo te zien, overvloedig gebruik gemaakt van haar eigen mogelijkheden en zich daarmee een onwaarschijnlijk soort blonde haardos aangedaan. Verder was zij uiterst vriendelijk en voorkomend. Ze had me weliswaar de dag tevoren verzekerd, dat het een kwestie zou zijn van een uurtje, maar dat had ik niet au sérieux genomen en ik had mij met Omar Khayyam gewapend in dit avontuur gegeven. Eén stapje af en je stond in de „salon”, waar je onmiddellijk begroet werd door een immens kamerscherm, zoals je ze nog ziet op oude Franse films: fin du siècle! De hele sfeer was daardoor gekenmerkt eigenlijk. (Tot mijn grote verbazing bleken ze nog kalenderblaadjes afgescheurd te hebben tot Agosto 1957!!)

Het viel mij direct op, dat het een zeer schone zaak was, want de vloer van tegels was nog hier en daar vochtig van het dweilen. Er schenen onverwachts en zonder afspraak nog wat andere klanten gekomen te zijn en het was echt vol: twee dames, ik en Mariella. Bovendien leek zij mij wat gejaagd, hetgeen ik oorspronkelijk wéét aan het grote aantal klanten. Goed, ik zette mij volgens plan op een fantastische oude sofa, ook al zó uit die Franse film, en haalde

de Rubaiyat tevoorschijn om rustig te kunnen lezen in het halfduister van deze tent. De rust van het monotone gebabbel van de dames werd echter ruw verstoord na een kwartiertje door een oud klein mannetje, dat zonder kloppen de deur binnen kwam van, wat voor een man naar ik dacht, altijd het Heiligste aller Heiligen was: een dameskapsalon. Nu was die deur bij nader inzien een pronkstuk op zichzelf, want hij had een grote scheur door het hele paneel en die was met watten dichtgestopt. Niet helemaal, maar net voldoende om de indruk te wekken van een oplossing, zie je.

Mariella ging hem tegemoet om het kamerscherm heen en plotseling begon haar hele gezicht en haar figuur in elkaar te zakken en daar kwam met een omineuze stem: „una catastrophia; un disastro!”

Ik begreep er nu werkelijk geen tittel of iota meer van uiteraard. Daar hadden we nu zo gezellig gezeten met ons allen tussen de prehistorie: een bosje lelietjes-van-dalen, die ze ongetwijfeld nog overgehouden had van het vorig jaar, de drie spiegels, waar zo schattig het weer in zat en de onbeschrijflijk altmodische apparatuur. (Het was mij inderdaad echter toch ook nog opgevallen, dat zij water ging halen ergens achter in het ondoorgroendelijke duister en om na te spoelen met een thermosfles werkte!)

Na een korte stilte, geladen, begon ze plotseling verschrikkelijk rad te praten en voor zover ik het verhaal kon volgen, was er het volgende gebeurd: ze was tussen de middag eventjes brood gaan halen en toen ze terugkwam stond de hele salon blank! De kraan was gebarsten of liever de buis natuurlijk. Nu werd mij alles duidelijk: de nog vochtige vloer en de gejaagdeheid van Mariella. Dit was ontegenzeggelijk una catastrophia, un disastro. De loodgieter (denk ik) deed wat alle loodgieters ter wereld blijkbaar doen: hij nam poolshoogte, sympathiseerde en zei, dat hij zijn instrumenten zou gaan halen. Intussen was Mariella toch zover gevorderd met de andere dames, dat ze mij verzocht plaats te nemen op één van de ronde bureaustoelen, die voor het wassen bestemd waren. Eerst toen ik mijzelf in de verweerde spiegel zag, realiseerde ik me, dat ik me nu wel zo netjes had aangekleed met kousen en twinset, maar dat ik vergeten had om de zonnebrandcrème van mijn gezicht af te halen. Een groot nadeel van leven zonder spiegel „thuis”. Een glimmend rond mandarijnensnoet grijsde mij tegen en ik heb getracht mij met mandarijnen-wijsheden te excuseren.

Toen ving een bijzonder ritueel aan. Een oude ijzeren wasbak werd over de tegels gesleept (een geluid, dat ik sedert mijn jaren met griffelen-lei en krijt-op-bord niet meer gehoord had! Ugrrrrr!) Ik was langer dan de meeste dames hier, kwam het mij voor, want die bak paste tenminste niet goed onder mijn hoofd en ik

moest mij als een slangenmens een stijve nek riskeren. Ze waste mijn haar al confererend met de andere dames, waarvan er één nu onder een brullende droogkap zat, haalde toen de thermosfles vol warm water en goot in haar zenuwachtigheid de helft over mijn gezicht heen; waarschijnlijk omdat ik voor Italiaanse begrippen heel ver naar achteren hing. Het water was aan de zeer warme kant! Stoicijns, als een mandarijn betaamt, liet ik dit alles (letterlijk) over mij heengaan. Ik had al mijn energie nodig om niet in schateren los te barsten. Elk trekje op mijn gezicht kon ze immers in de spiegel zien, als ze zou kijken. Op één van die spiegels stond met zeep een Donald Duck geschilderd met zeep-sneeuwvlokken om zich heen en daar tussenin „Buona fiesta”. Als enige band met mijn eigen verleden, zag ik een flesje ‘Oréol’ staan. Dat is kennelijk een fabriek die al enige tientallen jaren op de markt is!!!

Ze zette mijn haar vol krulspelden, terwijl ik haar de bijbehorende pennetjes aangaf, deed een netje er omheen en zocht naar oorbeschermers, die groot genoeg waren voor déze, mijn oren. Ik zag haar zuchtend en mompelend kijken naar mij en dan weer in de bak rommelen. Uiteindelijk dook zij in een mooi witgeschilderd nachtkastje, waar zich op de voormalige plaats van de nachtspiegel een voorraad van het één of ander scheen te bevinden, en daaruit kwamen een paar hemelsblauwe oorbeschermers, die zo goed en zo kwaad als het ging om mij heen werden geduwd. Daarna een even afgrijselijk gepiep van een museumdroogkap over de tegelvloer; ze was namelijk door het overvloedige aantal dames gedwongen om al haar reserve-spullen in te zetten. De andere droogkap, waaronder nu iemand zat te schroeien in een rose stofjas, die – toen ze eenmaal gekapt was – een prinses Gracia zou (b)lijken te zijn, was heel wat moderner, maar dáár was ik niet mee geholpen, letterlijk en figuurlijk.

Voordat ik echter in de oven verdween met mijn belachelijke hoofd, bonsde de deur open en met een afschrikwekkend dofbrullend gegrom kwam de loodgieter weer binnen. Toen hij achter het scherm vandaan kwam, bleek hij angstig een grote brander voor zich uit te houden... Het salonnetje was maar klein; dat scherm en die sofa namen heel wat plaats in en zodoende was een man, die een brander angstig een eind voor zich uitjaagt, een direct gevaar voor mijn dame in de rose stofjas. Door het ontzettende lawaai van haar eigen droogkap had zij echter zijn binnenkomst gemist en zodoende schrok zij zich een complete beroerte, toen ineens een grote steekvlam in haar gezichtsveld verscheen, vlakbij haar – inderdaad prachtige – stofjas. Ze wilde overeind schieten, maar werd uiteraard sterk door de kap gehinderd om niet te zeggen belet.

Je kunt je geen voorstelling maken van de zelfdiscipline, die het mij gekost heeft om niet met krulspelden en al van mijn bureaustoel te tuimelen van het lachen. Ik greep zo goed en zo kwaad mogelijk (met een mist voor ogen, zoals dat heet) blindelings een Italiaans tijdschrift, waarop – toen het beeld voor mijn ogen eindelijk weer scherp werd – met een geweldige boezem ene Dorian Gray bleek te prijken!?! „The picture of Dorian Gray” bij uitstek! Oscar Wilde zou zich omdraaien in zijn graf. Met één oog in mijn tijdschrift heb ik de loodgieter in de gaten gehouden, die de buis van de wastafel naast de mijne moest repareren. Er waren wel wastafels, maar ze werden dus tijdelijk niet gebruikt. Zijn brander had hij voorzichtig een eindje van zich af op de grond geparkeerd,

waar het ding doelloos stond te grommen en te razen. Intussen stofte hij met een grote penseel de gewonde plek af en daarna heeft hij inderdaad de buis gerepareerd. Het enige spannende moment kwam nog toen Mariella ergens achter in huis de kraan weer open moest zetten. Hij zag er niet uit of hij veel vertrouwen in zijn eigen werk had!

Ondertussen bleek, dat de droogkap, waarmee ik behandeld werd, zó lang in vergetelheid geleefd had, dat zich daarin grote stofnesten gevormd hadden. Dit kwam pas uit helaas, toen de stroom aangezet werd en er een geweldige storm van stofjes en vliegjes over mijn pasgwassen haren uitgeblazen werd. Ook Mariella, dat moet ik tot haar eer zeggen, stond versteld en keek voorzichtig, toen er niets meer kwam, langs mijn bestofte hoofd in de kap. Ik maakte vanuit de stormwind in de kap zo goed mogelijk een gebaar en trok een begrijpend gezicht van: „Soit!”, opdat zij mij in vredesnaam aan mijn lot zou overlaten, want met die malle loodgieter, die net zat te penselen, en zijn brullende steekvlam en die verblufte Mariella, die ik in de spiegel emotioneel op de voet kon volgen, werd mijn capaciteit tot comediespelen en rustig schijnen ietwat overbelast.

Hierna zat ik als een regenworm te wriemelen om nu eens het ene oor dan weer het andere voor een totale verschroeïng te behoeden. Eindelijk kreeg ik rustig de tijd voor de Rubaiyat van Omar Khayyam en – geloof het of niet – genóten heb ik ervan: wat een fantastische verzen! Voor mij gold het fatalistische eruit niet op dat moment, want zo óóit, dan was in dit rare duistere stalletje van Mariella de zin van het leven volmaakt overbodig: je leefde, uit! De boel overstroomde, uit! En dat was een disastro! De oren van je klant waren te groot, ôôôh! Wat nu??!

Toen de beurt aan mij kwam om gekapt te

worden, was de lucht zwanger van dat afgrijselijke gifmengsel, waarmee ze een jaar of twintig terug in Holland ook een permanent plachten toe te brengen. Een slijmvliesverscheurende scherpe lucht. Prinses Gracia was net vóór mij klaargekomen en dat was besloten met een bestuiven met doordringende Eau de Cologne. Op zo'n moment ben je gedwongen door je mond adem te halen. Geurige service-van-de-zaak! Het opmaken van mijn haar was in zekere zin een probleem, wederom vanwege die oren. Bovendien was het door de exclusieve behandeling met een stofbad praktisch in touw veranderd. Ze wilde het in een mooie krul over mijn oren laten vallen, omdat haar instinct haar zei, dat die op één of andere manier weggewerkt moesten worden. Edoch, al haar driftige rukken aan en met de kam voldeden blijkbaar niet en iedere keer als ik hoopvol verklaarde (want ze rukte mij de „capelli” bijna uit het hoofd!), dat ik het uitzinnig mooi vond, greep ze met verse moed de kam en met korte, artistieke rukjes begon de ellende opnieuw.

Nu is het verhaal dan toch ten einde, want ook zij vond het tenslotte zoal niet bevredigend dan toch genoeg. Voor een prik had ik twee uur lang intens geleefd en genoten. Je zult misschien begrijpen, dat ik zeer op deze Mariella gesteld ben geraakt; ik zou me haar niet anders wensen! De wilde krullen en de touwpruik neem ik op de prijs toe, en de toverlucht, die om mij heen hangt...

A. B.

Michèle Perrein

een uitmuntend schrijfster

De funeste gewoonte om literaire prijzen uit te delen heeft tot gevolg – vooral in Frankrijk met zijn vele schrijvers, in Nederland komt iedereen vanzelf wel aan de beurt – dat veel betere auteurs dikwijls niet voor het voetlicht komen. Zij worden natuurlijk toch wel door een vrij groot publiek gelezen, maar voor hun naam en hun inkomen maakt het een belangrijk verschil of de oplaag van hun boeken 10.000, 20.000, 30.000 is of honderdduizend, tweehonderdduizend. Neem bijvoorbeeld een roman als „Le Sud” van Yves Berger, die de „Prix-Femina” van het jaar 1962 kreeg. Vóórdat de prijs eraan was toegekend werden er 25.000 exemplaren van die fantastische roman verkocht, een roman, die al mijn liefde heeft, en ná de grote dag zijn er in de tijd van drie maanden niet minder dan 110.000 stuks het uitgevershuis Grasset uitgevlozen, waarvan een behoorlijk aantal naar het buitenland, naar ik in Londen heb kunnen constateren.

Michèle Perrein is één van die uitmuntende auteurs, die ik even hoog stel als enkele en hoger dan de meeste literaire prijswinnaars. En zij is niet de enige. Om een paar voorbeelden te noemen van schrijvers en schrijfsters, die niet naar de mate van hun talent bekend zijn, kan ik de volgende namen vermelden: Paul Gadenne, reeds enige jaren geleden overleden („Le vent noir”, „La Plage de Schéveningue”, een roman), Albert Memmi (een Noord-Afrikaan, „La statue de sel”), Dino Buzzatti (een Italiaan, maar in het Frans vertaald, „Le désert des Tartares”), Maud Frère („La délice”, „La grenouille”, in het Nederlands verschenen onder de titel „Het heerlijke leven”), Robert Sabatier („Canard au sang”) etc.

Het oeuvre van Michèle Perrein, een jonge, alleenstaande vrouw, eigenlijk nog maar een meisje al is zij tegen de dertig, bestaat al uit vijf belangrijke boeken en het zal zonder enige twijfel tot een langere reeks uitgroeien, want zij houdt, na zich eerst aan de journalistiek gewijd te hebben, zich nu in de allereerste plaats bezig met het schrijven van romans, die zij uitwerkt in een genoeglijk appartementje in de buurt

van het Square Sèvres-Babylone. Ik heb niet alleen al die vier boeken gelezen maar ook drie ervan besproken, terwijl ik met de bespreking van het vierde en laatste in dit artikel o.a. bezig ben.

Die jongste roman van haar heet „Le cercle” en wijkt in alle opzichten, wat de „écriture” ervan betreft, ja zelfs in de stijl, af van haar vier vroegere romans, die in de volgorde van verschijning heten: „La sensitive”, „Le soleil dans l'oeil” (Even door de zon verblind), „Barbastre” en „La flemme” (Geen zin om te werken). Het laatste boek is een bewerking van de tekst voor de film „La vérité”, die zij in opdracht van de cineast Clouzot geschreven had. In die film speelde Brigitte Bardot, naar men zich herinneren zal, de hoofdrol. Maar Michèle Perrein kreeg ruzie met Clouzot en toen is haar werk als roman (en als een uitstekende roman, zij het wat korter dan haar andere boeken) onder een andere naam bij het grote uitgevershuis Julliard, dat al haar boeken uitgeeft, verschenen. Het was nogal kinderachtig van de vermaarde Clouzot, dat hij de jonge schrijfster niet toestond de tekst onder de naam van de film „La vérité” te publiceren.

Haar derde roman „Barbastre”, is een zeer ingenieuze geschiedenis, boeiend en meeslepend verteld. Drie jonge mensen, twee mannen en een jonge vrouw, in wie ik duidelijk de schrijfster zelf herken, brengen hun vakantie door in het zuidoosten van Frankrijk (vanwaar zij zelf afkomstig is) en vragen een oude harts-vriend van de heldin van het verhaal, Marianne, zich vanuit Parijs bij hen te voegen, omdat zij nader uit willen maken, welke nu eigenlijk de verhouding is geweest van Marianne met die Barbastre en wat voor een figuur deze jonge man in het leven is. Want hij is één van die mensen, die aan niets schijnen te hechten, ook aan de liefde niet, die een soort geheim van de onverschilligheid met zich meedragen (dat misschien geen geheim is? Een leegte, een diepe wijsgerigheid of wat?)

Psychologisch spel

Barbastre weigert te komen en de drie jonge mensen, van wie er één, Arnaud, verliefd op Marianne is, die zijn liefde ook wel beantwoordt, spelen dan het psychologische spel om uit hun drieërlei herinneringen aan Barbastre diens personaliteit „op te bouwen”. Dit gegeven is niet alleen als probleem prachtig door de auteur ontwikkeld, maar zij is er ook in geslaagd de roman zeer onderhoudend te doen zijn. Er komt bijvoorbeeld een „corrida” in het plaatsje Dax in de buurt van Bayonne in voor, die kleurrijk is als een film. Het boek getuigt van een groot talent.

Haar tweede roman, die ik het eerste las, „Le soleil dans l'oeil”, is de komische en toch ook ontroerende geschiedenis van een liefde

tussen een man van middelbare leeftijd en een jongere vrouw, die in een ogenblik van verblinding (De zon scheen haar in het oog) een amourette heeft met een jongeman in Saint-Tropez, terwijl haar ware geliefde afwezig is, in Parijs. Daar zij met elkander afgesproken hadden, elkander altijd alles te vertellen, leidt dit tot dialogen en situaties, die meer dan kostelijk zijn. Ik had dan ook gedacht, dat die roman erg geschikt zou zijn voor bewerking tot een toneelstuk of om deel uit te maken van het repertoire van Charlotte Köhler, maar het is noch tot het één noch tot het ander gekomen, al heb ik dan ook in contact gestaan met die zeldzaam begaafde voordrachtskunstenares.

Het was bijna onvermijdelijk, dat ik, door eerst haar tweede boek te lezen haar eerste roman, „La sensitive” (De gevoelige) minder kon waarderen, hoewel het goed lezen was. Het ging over de eerste liefdesperikelen van een meisje, dat één grote liefde zou willen hebben, van drie jongens successievelijk en daarna tegelijkertijd gaat houden en bij geen van hen rust kan vinden. Vooral de jongens-typen kwamen volgens mij niet voldoende uit de verf, maar Odile, de vrouwelijke hoofdpersoon leek mij springlevend. Immers, wie in zijn jeugd heeft die verwardheid van gevoelens, om niet te spreken van verwarring der gevoelens, niet meegemaakt? Ongetwijfeld was dit boek een veelbelovend debuut.

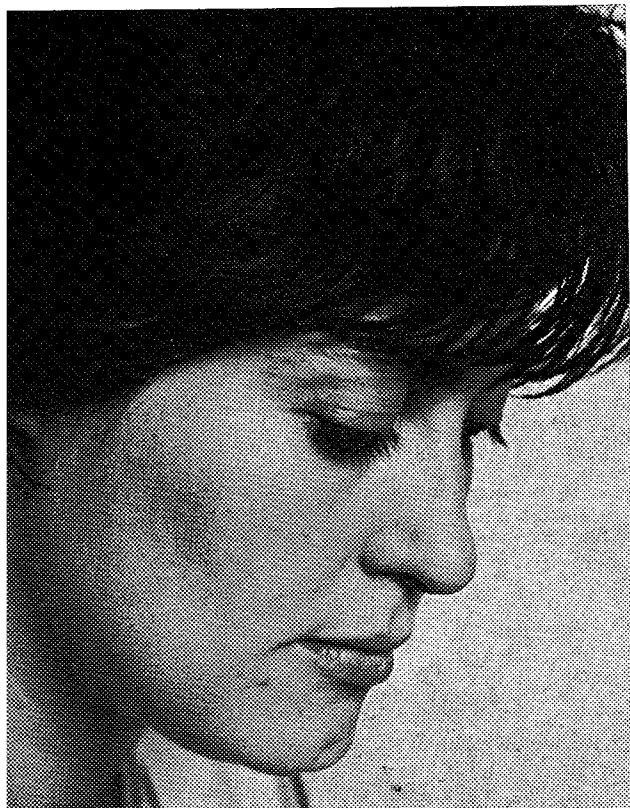
Weer heel anders

En nu haar laatste boek, „Le cercle”. Dat is weer volgens een heel ander stramien in elkaar gezet. Ik zou bijna zeggen, wetenschappelijk in elkaar gezet, met als eerste pagina van de roman zelfs een „plan van de zaal” van die cercle of club, waarin de 37 personen op die avond voor een „bon gueuleton” (lekkere smulpertij) bijeengekomen zijn, een toevallige avond, zoals er geregeld gasten, lid van die cercle, komen dineren. Michèle Perrein schetst al die verschillende mensentypen, de journalist en de romanschrijver, de hoge functionaris, het lid van de regering, („Oh, mais dites-le, vous avez un ministre à table”, roept aan het einde van het verhaal de journalist uit), de film-producer, de beroemde filmster, een duidelijke kopie van Brigitte Bardot, en vele anderen. Zij heeft in de tekst cursieve regels ingelast, daar, waar zij de gedachten van haar personages weergeeft, die vanzelfsprekend dikwijls in lijnrechte tegenspraak staan met de door hen uitgesproken woorden.

Die schrijfwijze is geen naïperij van Sartre, die vroeger in zijn boeken het cursief gebruikte, wanneer hij van een gebeuren op één plaats naar een gebeuren heel ergens anders oversprong noch is het een imitatie van het boek van Claude Mauriac (de zoon van de Nobelprijswinnaar François Mauriac), die in zijn „Le diner en ville” de aan de dis verzamelde gasten in een particulier huis hele innerlijke beschouwingen laat houden, die veel verder gaan dan alleen maar de innerlijke reactie van het ogenblik.

Tussen de onderscheidene hoofdstukken door van „Le cercle” heeft Michèle Perrein korte bladzijden geplaatst, die betrekking hebben op de ontvoering van een jong meisje door een oudere man, zonder kwade bedoelingen behalve dan een platonische liefde. Als die man ten slotte door de politie gearresteerd wordt, dringt dit bericht door in de eetzaal van de Cercle. Een journalist komt er namelijk mee aandragen. De schrijfster heeft die tegenstelling tussen twee „werelden”, die van de smulpapen en die van de geestelijk wat ontwrichte man gewild om de verwording van een milieu aan te tonen. Al die min of meer rijke gasten zijn geen haar beter dan de ontvoerder, omdat zij over het algemeen uitsluitend interesse hebben voor materiële dingen, elkander in de strijd om het bestaan trachten te verdringen en verwaand en zelfzuchtig zijn. Dergelijke „fouten” zijn even-

(slot op pagina 13)

Boze tongen beweerden, dat Marcella dom was, maar niemand heeft dit ooit met zeker-

Van de behaagzieke, plagerige Marcella was niets over. Met energieke bevelen zette zij het inmiddels nabijgekomen gevolg tot daden aan. Van haar lange mantel en twee stokken werd een draagbaar gemaakt en het was een berouwvolle moeder, die met de vier dragers en de bewusteloze Jacopo naar Florence terugkeerde. Zij voelde grote schuld, want zij had de onervaren jongen tot de sprong aanzet. Ze verpleegde hem dag en nacht, maar het was niet alleen door berouw, dat zij zich zo om Jacopo bekommerde. Eindelijk was er iemand, die Marcella echt nodig had en Jacopo slaagde er in haar volle aandacht en genegenheid te wekken. Lang-

Intussen was natuurlijk heel Florence op de hoogte van Jacopo's gebrek geraakt. Men fluisterde er over op banketten en aan het hof van Cosimo de Medici. Het kwam Luigi ter ore, dat zijn zoon als bijnaam „de stotteraar” had gekregen en deze cholerische edelman ontstak hierover in heftige toorn tegen de arme Jacopo, die na deze uitbarsting huilend bij Marcella kwam en riep: „W w wa wa wat m m moe moe moet i i k t t t t o c k d d doen.” „Lieve jongen,” zei Marcella met een zucht en half voor de grap: „Als je het niet kunt zeggen, zing het dan.” Boos liep Jacopo bij haar weg, de tuin in. Zelfs zij hield hem voor de gek. Zingen, ach zingen, waarom eigenlijk niet. Na een poosje ging hij, wat gekalmeerd, op de brede marmeren bank zitten in de loggia. „Vogels konden ook niet praten, hij had een goede stem, maar om altijd te moeten zingen... Ach wat, alles was beter dan te moeten spreken! Hij lachte even en begon zacht voor zich heen een oud eenvoudige wiegeliedje te zingen. Ha, het lukte, nu stotterde hij niet. Jacopo straalde en rende weer het palazzo binnen op zoek naar Marcella. „Marcella, waar ben je, Marcella, je hebt me gered, ik ben je eeuwig dankbaar”, jubelde hij toen hij haar zag en hij omhelste en kustte haar vurig. In antwoord kwinkelde hoog haar sopraan: „Jacopo Corsi, je zingt als een engel.” Gearmd gingen zij, hun vreugde uitzingend, naar Luigi om hem te vertellen van Jacopo's geluk. Luigi bleek een sonore bas te bezitten, die iedereen overstemde. Gelukkig voor de anderen was hij wat kortademig, want hij bracht een geluid voort, om hard voor weg te lopen. Ook dit ging als een lopend vuurtje door Florence. Cosimo de Medici was een verstandig man. Hij liet Jacopo bij zich komen en heette hem zingend welkom. De edelen wilden hiervoor niet onderdoen en het werd een rage in Florence elkaar toe te zingen. Jacopo werd in hun midden opgenomen en toen hij de leeftijd des onderscheids had bereikt, bood men hem het lidmaatschap aan van de Camerata en het was enige jaren later ten zijnen huize, dat de eerste opera werd opgevoerd.

C. Veldhorst

Zijn humanisten onruststokers?

Onder bovenstaande titel staat in „Bevrijding”, het orgaan van de Pacifistisch Socialistische Partij d.d. 9 mei 1963, een commentaar op de discussies over het voorstel van Den Helder tijdens het congres van het Humanistisch Verbond. Het commentaar is van de hand van dr. O. Noordenbos, lid van het Verbond, oud-redacteur van Mens en Wereld en oud-kamerlid voor de P.S.P.

De schrijver begint met te stellen, dat het voor de hand ligt, de recente kerkelijke publicaties, t.w. de uitspraak van de synode der Hervormde kerk „Het vraagstuk van de kernwapenen” en de pauselijke zendbrief „Pacem in terris”, te vergelijken met „wat te Utrecht als resultaat van het humanistische overleg te voorschijn is gekomen”. De schrijver geeft eerst de essentie van beide eerstgenoemde documenten weer, en becommentarieert daarna het Utrechtse congres. Hij noemt het teleurstellend, dat het congres zich slechts heeft beziggehouden met de vraag hoe men zo doelmatig mogelijk een kernoorlog kan voorkomen, en dat men niet is toegekomen aan de benadering van 'n vraagstuk van oorlog en vrede als een zedelijke vraag. Hoe men die atoomoorlog moet voorkomen is, aldus de schrijver, voor een humanistisch congres niet zo erg belangrijk; dat is een zaak voor Kennedy en Chroestjow en hun naaste medewerkers. Zo'n vraag ligt zelfs buiten de competentie van een humanistisch congres. Als humanisten onruststokers willen zijn, zoals dr. Van Praag andermaal op dit congres heeft gezegd, dan leggen zij het met de resultaten van dit congres af tegen de synode en tegen de Paus. Met Fedde Schurer in de Friese Koerier meent dr. Noordenbos, dat de tenslotte aangenomen motie „davert van gemeenplaatsen en vrijblijvendheden”, en dat de motie aan de regeringen van de V.S. en de S.U. het „intrappen van een open deur” is. „Men kan van dit congres niets anders zeggen dan dat het niets heeft gezegd dat naar buiten enige indruk kan maken. Het was een interessant congres, heb ik me laten vertellen, en de discussies stonden op een hoog peil. Maar zij hebben de kwalificatie van Van Praag, dat humanisten onruststokers horen te zijn, niet waar gemaakt,” aldus besluit dr. Noordenbos zijn beschouwing.

Het is duidelijk wat hier bedoeld wordt. Het Humanistisch Verbond heeft die pacifisten, die nu eindelijk ook uit deze hoek een uitspraak verwachtten om uit te kunnen citeren, diep teleurgesteld. Het Humanistisch Verbond heeft tevens één van zijn eigen doeleinden, nl. het onruststoker zijn, niet waar gemaakt. Wat daarop terug te zeggen?

Vooraf is het gewenst, te wijzen op twee onvolkomenheden in het artikel van dr. Noordenbos. In de eerste plaats wekt het ten onrechte de indruk, dat dit congres speciaal voor de behandeling van deze zaken bijeen was (de eerste zin: „Het H.V. ... is in congres bijeen geweest om het vraagstuk van oorlog en vrede te bespreken”). Dit is onjuist: het was een huishoudelijk congres, waar o.m. enige voorstellen ter tafel lagen die rechtstreeks of zijdelings op dit vraagstuk betrekking hadden.

In de tweede plaats mist het artikel de nodige citaten: de lezers van „Bevrijding” weten niet, hoe de discussie is ontstaan (wat dus het voorstel van Den Helder inhield), en wat er precies voor motie is aangenomen. Juist de kern van de motie is, zoals hierna zal blijken, weggelaten. Overigens blijkt het moeilijk om te schrijven over een congres waar men niet is geweest, en waarover men alleen enige (zeer onvolledige) persverslagen heeft gelezen.

Maar nu ter zake. De humanisten hebben open deuren ingetrapt en gemeenplaatsen laten

daveren in plaats van het vraagstuk van oorlog en vrede als een zedelijke vraag te benaderen, zoals onruststokers zou passen. Het zou wel eens kunnen zijn, dat juist in de vooronderstelling, dat onruststokers tot een heel andere uitspraak horen te komen dan nu is gebeurd, het fundamentele misverstand bij dr. Noordenbos te vinden is, en ook bij veel andere pacifisten. Dr. Van Praag zegt dat humanisten onruststokers horen te zijn, maar dan toch alleen op een wijze die gedragen wordt door hun diepste overtuiging. Onruststoken om der wille van het plezier in de onrust die uit het stoken voortkomt is voorbehouden aan pubers en querulanten – volwassen mensen (en dat willen humanisten toch zijn?) zaaien slechts onrust als hun weten of hun verantwoordelijkheidsbesef appèl aantekent tegen bestaande toestanden. Dat betekent, dat humanisten, wanneer zij gaan praten over het zedelijke vraagstuk van oorlog en vrede, niet van te voren vaststellen dat zij onrust willen stoken, en dus tot een uitspraak wensen te komen die opschrikt, verstoort, aanstoet geeft, onrust zaait.

Er is reden voor het vermoeden, dat het onbehaaglijke gevoel van Noordenbos en Schurer door meerderen wordt gedeeld. Daarom is het goed, nog eens te herhalen wat er in feite is gebeurd. Voor het huishoudelijk congres dient één der gemeenschappen een voorstel in, een ontwerp congres-uitspraak, waarin niets anders staat, dan dat het Verbond zich op morele gronden uitsprekt tegen elk gebruik van kernwapens. In het openbare deel van het congres worden inleidingen gehouden die min of meer op deze stelling betrokken zijn. Over het voorstel zelf wordt uitvoerig gediscussieerd, waarna het hoofdbestuur een motie van orde indient, welke door dat hoofdbestuur (waaronder volbloed-pacifisten en atoom-pacifisten) met algemene stemmen is aanvaard, en door het congres met een klein aantal tegenstemmers wordt aangenomen. Er wordt nog een kleine motie aan toegevoegd. Om u de gelegenheid te geven alles nog eens na te lezen, zijn alle drie de voorstellen in een afzonderlijk kadertje in dit artikel opnieuw afgedrukt.

Er zijn humanisten, die niet elk gebruik van kernwapens veroordelen. Zo'n veroordeling is namelijk een keuze vóór de aanvaarding van één of andere vorm van bezetting, of op zijn best voor een eveneens moordende oorlog met conventionele wapens. Men kan zo'n standpunt onjuist achten, en het immoreel of a-humanistisch noemen, maar het is een standpunt. Ten overvloede zij in het voorbijgaan opgemerkt, dat schrijver dezes persoonlijk elk gebruik van wapens afwijst.

De door dr. Noordenbos gehekeld motie gaat uit van het zojuist genoemde concrete gegeven. De open deur, dat elke humanist met afschuw denkt aan de mogelijkheid van een kernoorlog, mocht best worden ingetrapt, maar de door dr. Noordenbos over het hoofd geziene kern van de motie is de constatering, dat de keuze tussen het al of niet aanvaarden van kernbewapening (en daàrvoor ging het besproken voorstel, en nergens anders over!) mede afhankelijk blijkt van het inzicht in de meest doeltreffende wijze om een oorlog te voorkomen. Anders gezegd: de ene humanist blijkt te geloven in de „balance of terror”, de ander in eenzijdige ontwapening. Er staat hier nadrukkelijk, dat men in het één of ander „gelooft”, want zeker weten doen we in dit opzicht niets! We geloven dus, en we motiveren het met redeneringen, die berusten op politieke en tactische inzichten. Daarom zegt de motie: „...en daarom niet rechtstreeks uit de levensbeschouwing voortvloeit”. De echte pacifist bestrijdt uiteraard, dat het om tactische inzichten gaat. Hij zal stellen, dat het juist wel om gewetensbeslis-

Het congres, enz.,

besluit tot de volgende uitspraak:

Het Humanistisch Verbond spreekt zich, op morele gronden, uit tegen elk gebruik van kernwapens. Het acht het daarnaast en tegelijkertijd haar taak, ter verwezenlijking van een wetenschappelijke benadering van de problemen van oorlog en vrede, alle morele en, voor zover mogelijk, daadwerkelijke steun te geven aan het werk van de Pugwash-beweging. (Den Helder)

Het congres, enz.

gehoord de discussies over het voorstel Den Helder inzake het gebruik van kernwapenen, stelt vast, dat de verschrikkingen en gevolgen van een kernoorlog de humanist vervullen met afschuw, terwijl hij in een moderne oorlog minder dan ooit een oplossing ziet voor internationale tegenstellingen, dat echter de keuze tussen het al of niet aanvaarden van kernbewapening mede afhankelijk blijkt van het inzicht in de meest doeltreffende wijze om een atoomoorlog te voorkomen en daarom niet rechtstreeks uit de levensovertuiging voortvloeit, dat de humanist zich verplicht acht op grond van zijn levensovertuiging en naar eigen inzicht in de feitelijke verhoudingen te streven naar vermindering van de internationale spanning en naar verwezenlijking van de wereldvrede, besluit over te gaan tot de orde van de dag. (H. B.)

Het congres, enz.

verwijzend naar de verklaring van 1957 over stopzetting atoomproeven dringt er met klem op aan, in het bijzonder bij de regeringen van de USSR en VS, dat beide regeringen alles in het werk zullen stellen om in deze tot volledige overeenstemming te komen, nu de standpunten elkaar reeds zo dicht genaderd zijn. (H. B.)

singen gaat, maar zolang andere humanisten dit niet erkennen, heeft het geen zin daarover te gaan twisten. Het woordje „blijkt” in de motie geeft aan, dat hier een feit wordt geconstateerd, en meer niet. Over dat feit zou gediscussieerd kunnen worden, maar dat was bij de behandeling van dit voorstel is wezen niet aan de orde.

Nog enkele losse opmerkingen tot besluit. In de eerste plaats is het irreal te verwachten, dat het Humanistisch Verbond voorlopig uitspraak zal doen in de geest die de pacifisten zo graag zouden zien. De synode is niet de hervormde kerk, maar appelleert aan die kerk. Het congres van het Verbond is wel het Verbond zelf, en kan niet appelleren aan het Verbond. Zolang niet alle (of vrijwel alle) humanisten pacifist zijn geworden komt er geen gezamenlijke uitspraak.

Het Verbond is wel bereid te appelleren aan de leden en aan de mensheid om de aan de orde zijnde vragen onder ogen te zien. De Oslo-resoluties spreken in dit opzicht duidelijke taal. De kwestie is ook niet uit de aandacht van het humanisme verdwenen door de terzijdelegging van het voorstel van Den Helder. Gesprek en bezinning worden voortgezet, en het is stellig zo, dat de vaak bewogen woorden, die tijdens en rond dit congres over dit vraagstuk zijn gesproken, weer hebben aangezet tot nadenken. Met een soort ex-cathedra-uitspraak zou de zaak eigenlijk voortijdig zijn afgedaan: we zijn tegen kernbewapening, en dat weten we dus. Het „overgaan tot de orde van de dag” aan het slot van de motie houdt eigenlijk in, dat het denkproces voortgaat. De zaak is niet afgedaan, het gesprek heeft wel degelijk onrust gezaaid, zij het dan op een andere wijze dan dr. Noordenbos blijkbaar had gehoopt.

Van Opijnen

Tekens van een strijd?

Het Amsterdamse theater De Uitkijk vertoonde onlangs de derde documentaire van de Franse cineast Chris Marker onder de titel *Description d'un combat*. Dit wil de beschrijving zijn van de strijd van Israël, een strijd die, zoals het gesproken commentaar in de aanvang vermeldt, ook na de moeizaam verkregen onafhankelijkheid voortgaat. Wanneer na een uur echter de laatste beelden zijn vergleden, komt de vraag op of dit wel de beschrijving van een strijd was, en zo ja, van welke strijd. Voor de critici die deze film met superlatieven van bewondering hebben overladen, schijnt dit in het geheel geen vraag te zijn geweest. „Een prachtig werkstuk”, „een film van zeldzame intelligentie op het niveau van Malraux”, „de beste documentaire over Israël”, aldus luidde het oordeel van enkelen hunner.

Het ontbreekt ons aan vergelijkingsmateriaal daar tot dusver geen andere documentaire over de Joodse staat in ons land in circulatie werd gebracht. Een andere vergelijking dringt zich echter wel op, nl. met het in hetzelfde programma gebrachte Engelse produkt „Greece – the immortal land”. Dit treft in het bijzonder omdat beide werken beelden uit het heden geven tegen de achtergrond van een eeuwenoud verleden. Maar daarmee houdt de overeenkomst dan ook op. Wat ons van Griekenland getoond wordt is schitterend camerawerk en compositie, begeleid door een sober en daardoor indrukwekkend commentaar. Marker geeft een beeldenstroom in rommelige, als onconventioneel bedoelde, compositie met een commentator (Jean Vilar) die op een begrafenistoon quasi diepzinnigheden of ronduit banaliteiten weggeeft. In de eerste meters reeds wordt bij een kameel die een modern verkeersbord passeert, en bij een vliegtuigwrak, het begrip *signe* met veel nadruk gehanteerd. Dit gaat door bij beelden van een planetarium en van een hypermoderne synagoge. Deze en latere beelden worden ons als evenzovele „tekens” aangeboden en dan nog wel „tekens van een strijd” zoals de Nederlandse titel wil suggereren. Maar een element dat in de film pijnlijk gemist wordt is juist de strijdvaardigheid. De beklemde situatie van het land – niet slechts geografisch gezien als de smalle strook tussen drie zeeën, maar ook politiek te midden van de vijandige Arabische omgeving – wordt terloops aangeduid, maar nergens overtuigend uitgebeeld. Wanneer nu ergens de strijdbaarheid naar voren gebracht had kunnen worden, dan zou het hierbij geweest moeten zijn, met de schaduwkant hiervan, de overspannen nationalistische atmosfeer, die nu langzamerhand ook in Israëlische kringen kritiek oproept. In plaats hiervan moeten wij het doen met de platitudo „ook Israël heeft recht op egoïsme”.

Wat we wel te zien krijgen is een verzameling folkloristische schetsen van o.a. markttafelen die, weinig typisch voor het land, ook elders opgenomen hadden kunnen zijn, waarbij echter elke onbevangenheid ontbreekt, daar de kooplieden elkaar staan te verdringen om gefotografeerd te worden. Wij zien een Hongaar die als een soort toeristengek om elke bus met bezoekers heendraait om zich met zijn collectie katten te laten fotograferen, en we horen flarden conversatie van de vele buitenlanders die op bezoek komen.

Kern verwaarloosd

Maar de kern van de zaak wordt nauwelijks behandeld, noch in de politieke noch in de economische sector. Het rechtstreekse verband tussen de vervolgingen en de schepping van een Joodse staat wordt omzichtig uit de weg gegaan. Wel zijn er enkele toespelingen, die echter geen kracht van argumenten voor het bestaan van Israël hebben: bij de opnamen

uit de Jeruzalemse wijk der zware orthodoxie is er sprake van een ghetto zonder pogrom. Bij de Bar-Kochba cultus waar vijanden van het Joodse volk uit de loop der eeuwen in effigie worden verbrand, blijft de vijand uit een recent verleden ongenoemd, evenals de onherstelbare verliezen die hij toebracht. Wat als vage aanduiding hiervan bedoeld kan zijn, werkt als een onvoorstelbare grófheid in plaats van als een getuigenis, nl. een gespreksfragment bij enige close-ups van oude en jonge Israëli's: „Waarom ging jij naar Israël? – Om te vergeten. – Om wat te vergeten? – Dat ben ik vergeten.”...

Van de economische krachten die het land zijn basis gaven of nog grotendeels beheersen krijgen we alleen een *kibboets*-vergadering te zien, inclusief de verveling die enkelen der aanwezigen overmant, zonder dat gewezen wordt op de geweldige betekenis die dit collectivisme voor de opbouw heeft gehad. De *Histadroet* die als een economische en sociale mammoet het leven van tallozen beheerst – van oorsprong een arbeidersfederatie, groeide deze uit tot een apparaat dat een bouwonderneming, landbouw- en industriebedrijven, een scheepvaartmaatschappij en een ziekenfonds omvat – komt zelfs in het geheel niet ter sprake.

Ook de kwestie der Arabische minderheid die van het begin als een zware morele hypothek op de jonge staat drukt, wordt maar terloops aangevoerd: enkele shots en de mededeling dat een Franse pater met regeringssteun een Arabische coöperatie op de been hielp.

Verklaring ontbreekt

Zeer indrukwekkend is een fragment nieuws-journaal van de aanhouding van een schip met clandestiene emigranten dat, door de Engelsen geënterd, naar Cyprus wordt opgebracht, waar de opvarenden opnieuw achter het prikkeldraad verdwijnen. Deze schokkende beelden heeft Marker echter zonder enige overgang midden in de film ingelast met aansluitende opnamen van een interneringskamp compleet met wachttorens, zeer suggestief, maar onvolledig, daar geen enkele poging tot verklaring der Engelse houding wordt gegeven en evenmin blijkt dat de geïnterneerden later toch Israël konden bereiken.

Het voorgaande zal voor sommigen schril afsteken tegen de loftuitingen die Markers werkstuk alom ten deel vielen. Men krijgt namelijk de indruk dat de sympathie voor het onderwerp elke kritische uiting over de verfilmde beschrijving ervan heeft verijdeld. En hiermee is noch de maker, noch het onderwerp gediend. Israël behoort tot de na-oorlogse taboes. In talrijke beschouwingen in boeken en artikelen wordt uitsluitend de lof gezongen van de jonge, energieke staat. Aan enkele schoonheidsfouten bij de geboorte – de kwestie der Arabieren b.v. – wordt zijgend voorbijgegaan evenals aan enkele minder opwekkende aspecten van het huidige Israël.

ten van het huidige Israël. Dit taboe schijnt zich nu ook uitgestrekt te hebben tot deze film over Israël. Deze beminnelijkheid heeft een diepere psychologische achtergrond, zij is nl. het gevolg van een slecht geweten. Israël is – naar het commentaar aan het einde van de film mededeelt – „de losprijs van het onrecht”, wat men een verzachte parafrase van een uitspraak van J. B. Charles zou kunnen noemen: Israël is de antisemitische oplossing van het Joodse vraagstuk.

Tot een nader begrip hiervan heeft Chris Marker niet kunnen bijdragen. De problematiek is te groot voor hem gebleken.

Ed. G. Groeneveld

(slot van pagina 10)

wel niet strafbaar bij de wet; in het leven zelf krijgen ze vanzelf hun strafmaat.

Typisch Frans

Men wordt door het boek van Michèle Perrein in een echt Franse wereld binnengeleid, niet de Franse wereld natuurlijk. Er bestaan in elk land honderden werelden, d.w.z. honderden milieus. Maar ik wil daar maar mee zeggen, dat er typisch-Franse scènes in voorkomen, zoals bijvoorbeeld die van de „dîneur”, die kennis wil maken met een dîneuse, haar opbelt in één van de twee telefooncellen van de cercle en als zij daarin dan met hem praat, verwonderd, wie zij aan de lijn heeft, lachend uit de andere cel te voorschijn komt en haar het hof maakt. Vele momenten in de cercle zelf of uit het leven van zijn leden zijn raak door de auteur getekend, vaak slechts met een enkele zin.

Ik citeer, om een voorbeeld te geven, het begin van hoofdstuk IV, waar een groep nieuwe mensen de cercle binnenkomt om er te gaan dineren:

„Vanuit de entree kwam bij vlagen een geroezemoes van luide stemmen. Men verstaat de woorden niet, men onderscheidt verschillende stemklanken. Stemmen, die niet bescheiden zijn, die zeker zijn – en absoluut zeker – van de gewettigheid van hun bestaan.”

Zo'n karakterisering tekent onmiddellijk dit soort lieden. Ook de kenschetsing van de filmster Annie Hamel (alias Brigitte Bardot) is raak. Zij gelooft, aldus het boek, dat „leven niet anders is dan anderen te imiteren”. Brigitte Bardot heeft ook maar weinig eigen oordeel, al moet ik zeggen, dat men haar dikwijls te hard valt. Het is een eenvoudig schaap, die het liefst met rust gelaten zou willen worden.

Als Michèle Perrein doorgaat met zó te schrijven zal zij nog wel eens een prijs in de wacht slepen. Maar wat mij betreft kan zij het ook zonder een prijs doen. Lezen zal ik haar altijd.

Henri Sandberg

(slot van pagina 5)

ook die merkwaardige, haast visionaire uitspraak in „De Drie Zusters”: „Er komt iets geweldigs op ons af. Een groot, zuiverend onweer nadert, dat spoedig uit onze samenleving de luiheid, de onverschilligheid en de verpestende verveling wegvagen zal.”

Tsjechow kende geen positieve waarde toe aan het christendom. Hij vermeerde alle vragen hierover. Alleen het probleem van de dood negende hij niet. Het leven is wreed omdat het onbegrepen blijft. De dood is nog wreed. Hoe wreed leven en dood kunnen zijn, wist de arts Tsjechow. Ontstellend is het relaas van zijn indrukken van het bannelingeneiland Sachalin.

Tolstoj en Gorky, zo zegt Kröjer, beperkten zich ertoe hun eigen antwoord op het raadsel van het leven te brengen, terwijl Tsjechow nimmer voldaan is, omdat hij weet, dat er geen antwoord voor het mysterie van het leven bestaat.

Lezenswaardig zijn ook de enkele bladzijden, die Kröjer wijdt aan „Tsjechow in het huidige Rusland”, waarin hij aantoonde hoe men in de Sovjet-Unie de optimistische, hoopvolle facetten in Tsjechows werk accentueert en vaak op nogal geforceerde wijze. Ook Nemirowitsj-Dantsjenko, de regisseur, die zoveel gedaan heeft om Tsjechows toneelwerk ingang te doen vinden, is na de revolutie in deze richting omgedraaid.

Nu ik hier het thema: Tsjechow en de maatschappelijke en politieke werkelijkheid, te berde breng, wil ik zeker niet nalaten het voortreffelijke werk van dr. T. Eekman: „Anton Tsjechow en de Russische intelligentsia” ter lezing aan te bevelen. Het geeft een scherp beeld niet alleen van de auteur en zijn werk, maar vooral van de maatschappelijke „Umwelt”, waarin deze leefde en de sociale en culturele problematiek van Tsjechows tijd.

Het is niet moeilijk nog meer geschriften over Tsjechow en zijn werk op te sommen, aangezien de literatuur hierover langzamerhand aangroeit tot une mer à boire. Belangrijker is evenwel dat Tsjechow zelf gelezen wordt, want het is ook nu nog waar, wat Stanislawsky in 1925 in zijn „Ma Vie dans l'Art” schreef: „Nee, het hoofdstuk Tsjechow is niet afgesloten; men heeft hem nog niet gelezen, zoals het hoort; men heeft het boek gesloten alvorens de essentie ervan gevat te hebben. Dat men het opnieuw opene, dat men het bestudere en dat men het tot het einde leze....”

P. Krug

Besproken werken

T. Eekman. *Anton Tsjechow en de Russische intelligentsia*. Arnhem. Van Loghum Slaterus 1951; 307 pag. f 5,90.

M. Kröjer. *Anton Tsjechow, de dramaturg*. Breda, Desclée de Brouwer. 1960. f 1,75.

K. van het Reve. *Rusland voor beginners; tien opstellen over literatuur*. Amsterdam, Van Oorschot. 1962. 216 pag. f 6,90.

A. Tsjechow. *Het verhaal van een onbekende. De boeren. Vertaling Aleida Schot*. Amsterdam, Meulenhoff. 1962. 160 pag. Meulenhoffpocket no. 97. f 1,50.

A. P. Tsjechow. *Wanika en Kasjtanka. Verhalen over kinderen en dieren. Vertaling C. B. Timmer*. Amsterdam, Van Oorschot. 1960. 298 pag. f 4,90.

A. P. Tsjechow. *De kus en andere verhalen. Vertaling Aleida G. Schot. 's-Gravenhage, Boucher*. 1960. 224 pag. f 2,75.

A. Tsjechow. *De zwarte monnik en andere verhalen. Vertaling A. Romein-Verschoor*. Amsterdam, Wereldbibliotheek. 1960. 87 pag. f 2,40.

A. Tsjechow. *Verhalen. Vertaling N. Obolowsky*. Utrecht, Het Spectrum. 1960. 184 pag. Prisma no. 201. f 1,25.

A. P. Tsjechow. *Verzamelde werken*. Amsterdam, Van Oorschot. 7^e delen. Per deel f 16,50.

IK denk er ZO over

Motie van orde

Naar onze mening is het voorstel van de Helderse Gemeenschap niet op de juiste wijze begrepen geworden. Het verband, waarin het aanvaarden van het voorstel zin hebben kan, heeft men niet willen zien.

Deskundige beschouwingen zijn gegeven. Echter, zij hadden indirect of onjuist betrekking op de inhoud van het Helderse voorstel. Dit alles nog naar onze persoonlijke mening.

Op het congres werd de Helderse delegatie wel de gelegenheid gegeven te vernemen welke reacties hun voorstel opwekte, echter een premature motie van orde ontnam hen de mogelijkheid om de meest zinhebbende verduidelijking van de bedoeling van hun voorstel te geven. En dit dan is niet meer onze persoonlijke mening.

Over de oorzaken en gevolgen van „tevroegrijpheid” in het algemeen en vooral in het bijzonder zullen wij het nu niet hebben. Wel willen wij proberen – een spreekwoord met „mosterd”? – het perspectief, waarin wij ons voorstel zien, te tekenen. Het wordt een schoolse schets aan de hand van de formele ethiek. Ons aangrijpingspunt vinden wij in een beschouwing over het zedelijk oordeel.

Het zedelijk oordeel spreekt zich uit over het gedrag van de mens(en). Een bepaald gedrag heeft zijn oorzaken, zijn motieven. De mens openbaart in zijn gedrag een reeks met elkaar verbonden motieven, een bepaalde gezindheid. De zedelijke gesteldheid of gezindheid hangt samen met het wezen van de mens, wanneer zij al niet met het wezenlijke van de mens verenigd moet worden (menselijke waardigheid?).

Het zedelijk oordeel spreekt zich uit over de gezindheid, de handeling, de doordenking van de handeling en het doel van de handeling. De

zedelijke beoordeling treft de handelende mens; daarbij geldt zij wel in de eerste plaats datgene in hem, waaruit de handeling voortvloeit, maar daaronder zijn toch ook begrepen overwegingen omtrent de handeling zelf en haar gevolgen. Het zedelijk oordeel treft in de eerste plaats de gezindheid, in de tweede plaats de verantwoordelijkheid. Het bovenstaande is niet ons persoonlijk inzicht, het is wetenschap.

Met deze wetenschap gewapend zeggen wij, dat ons voorstel had kunnen zijn het middel om de Humanistische gezindheid tot uitdrukking te brengen. Zo verklonken? Een overbekrachtigde verantwoordelijkheidsethiek, welke licht de onlosmakelijkheid van „ethiek” en politiek propageert, heeft verhindert dat in de Nederlandse gemeenschap een Humanistische gezindheid geklonken heeft.

Wij zijn er van overtuigd, dat wij in overeenstemming zijn met de Humanistische opvatting van de autonome zedelijkheid van de mens. Ons voorstel doet geen afbreuk aan het creatief aspect van het morele leven van de persoon.

Wij zien het belang van ons voorstel ook liggen in het feit dat het (impliciet) een waarschuwing is tegen het volledig personaliseren van de zedelijkheid van de Humanist en buitenkerkelijke, temeer daar de zedelijkheid nog ondermijnd wordt door de woordbouwswels van psychologen, sociologen en andersoortige positivisten. Hebben wij hier zo gauw een motie van orde voor?

In de verdediging van het Helderse voorstel werd gezegd, dat de voorstellers gewetenswekkers wilden zijn. Persoonlijk vind ik dit soort wekkers te duur. Duurder nog dan democratie, welke middel boven doel verheft.

J. K. de Vries
Den Helder

Motie van wanorde!

Bij het onderschrift van J. v. P. na ons ingezonden stukje „Recht op de Zaak af” in Mens en Wereld van 15 juni '63, tekenen wij het volgende aan:

1. Om goed te weten waarover wij discussiëren laten wij het congresvoorstel van Den Helder nog eens in zijn geheel volgen: „Het H.V. spreekt zich, op morele gronden, uit tegen elk gebruik van kernwapens. Het acht het daarnaast en tegelijkertijd zijn taak, ter verwezenlijking van een wetenschappelijke benadering van de problemen van oorlog en vrede, alle morele en, voor zover mogelijk, daadwerkelijke steun te geven aan het werk van de Pugwash-beweging.”

2. Wij hebben niet beweerd dat de meerderheid ons niet heeft begrepen. Wij protesteerden tegen de opvattingen, zoals die uit „Iets gezelligs er omheen”, „Het Congres 1963” en het artikel in H.V.V. van dr. Bongers bleken. De drie schrijvers gaven naar onze mening een volstrekt foutieve weergave van de Helderse congresresolutie. Ieder, die over dit voorstel schrijft of spreekt, zal moeten beginnen met de letterlijke tekst ervan recht te doen wedervaren. De persoonlijke uitleg, die hij er daarna aan wil geven, valt alleen dan onder het oordelend vermogen van de lezer. En om dat laatste moet het ons, als democraten, toch allereerst gaan!

3. „Als men zo'n uitspraak letterlijk neemt is

zij niets zeggend”, schrijft J. v. P. Wij antwoorden: Als men welke uitspraak dan ook niet letterlijk neemt, wordt de wanorde compleet. Men kan (zie 2) zelfs niet anders; daaraan ontleent elke zwart-op-wit-uitspraak juist zijn kracht en waarde! Is zo'n uitspraak niets zeggend? J. v. P. weet wel beter (zie het effect van de uitspraak van de Gen. Syn. van de Ned. Herv. Kerk en de Pauselijke encycliek, die oproept atoomwapenen te verbieden). Bovendien, onze volledige resolutie was zo gesteld dat wij haar enerzijds dachten in de reële en maar al te actuele situatie van de kernbepaanswedloop en anderzijds deden wijzen in de richting van een kansrijke oplossing, n.l. door middel van de activiteiten van de Pugwash-beweging. Maar daarover straks meer.

4. Wijs ons de plaats waar Kennedy, Chroestjow, Adenauer en De Gaulle hebben uitgesproken dat zij het gebruik van kernwapens immoreel achten.

5. Waar J. v. P. de vraag stelt: „Wat doet men nu als de „anderen” beginnen?”, vangt een politiek betoog aan, dat wel interessant, maar met betrekking tot het Helderse congresvoorstel niet relevant is. Ons voorstel is in de aller-eerste plaats een humanistische wekroep, een appèl op de gewetens, in een wereld waarin het ón-menselijke uitgangspunt is: het eventueel gebruik van kernwapens!

Wat iedere humanist in de politieke praktijk zou moeten doen is zijn *persoonlijke* beslissing, die zich verdaadt uit de spanning ethiek-politiek, een keuze waaraan wij niet raken. Wij herinneren in dit verband aan hetgeen de Maas-trichtse afgevaardigde op het congres uit het meerderheidsstandpunt van het rapport „In Dienst van de Vrede” van de P.v.d.A. citeerde, n.l.: „De ethicus formuleert de zedelijke norm en het is zijn taak de stem van die norm te laten doorklinken.”

6. Het tweede doel van ons voorstel verdween met het eerste deel geheel onder de tafel toen de motie van orde door het congres werd aanvaard. Ondanks het gunstige prae-advies is het H.B. niet gekomen met een voorstel om het tweede deel van onze resolutie alsnog apart in stemming te brengen. Vergadertechisch en officieel dus géén steun aan de Pugwash-beweging. „Contacten” heeft het H.V. met vele instanties. Dat zegt op zichzelf niets. Morele en daadwerkelijke steun geven aan het werk van de Pugwash-beweging zegt precies waar het ons om ging!

We stellen voor dat J. v. P. en het H.B. de konsekwenties trekken uit hun woorden (mede om orde te scheppen in de ook op dit punt bestaande wanorde) en hun blijkbaar bedoelingen duidelijk maken door een Hoofdbestuursverklaring te publiceren (en aan deze op zo ruim mogelijke schaal bekendheid te geven) met als inhoud:

„Het H.V. acht het zijn taak, ter verwezenlijking van een wetenschappelijke benadering van de problemen van oorlog en vrede, alle morele en, voor zover mogelijk, daadwerkelijke steun te geven aan het werk van de Pugwash-beweging.”

7. Ons citaat en het citaat van J. v. P. uit Het Vrije Volk geven maar een deel weer van wat dit dagblad over het congres schreef. Het bestuur van de Helderse Gemeenschap zond ter voorlichting dan ook een publicatie aan haar leden, waarin HVV-verslag in extenso was opgenomen plus de volledige motie van orde. Den Helder was n.l. van mening, dat van het volledige verslag in Het Vrije Volk gezegd kan worden: Zo was het precies! We hadden in de Humanistische Documentatiedienst het artikel van HVV eveneens verwacht. Dáár vonden we helaas maar twintig gestencilde regels n.a.v. alle ontvangen perscommentaren over het congres, terwijl — zoals erin vermeld wordt — de redactie 21 (!) dagbladverslagen bereikten. Vanwaar deze terughoudendheid? Is dat de geïnteresseerden van documentatie voorzien?

8. „De hele procedure is uiterst regelmatig en democratisch verlopen”, vindt J. v. P. Wij ontkennen niet dat formeel en vergadertechisch de zaak o.k. was. Of men dit met het woord democratisch (in zijn meest wezenlijke betekenis) mag sieren, is voor ons en (gezien de vele reacties die wij na het congres ontvingen) ook voor anderen een vraag! Wij hebben tijdens het congres enige malen van achter de bestuurstafel de wens horen uiten, dat het congres moet „meedenken”. Humanisten stellen het „luisteren” graag centraal en als eerste voorwaarde tot het gesprek. Een *humanistisch* congres mag van het H.B. eveneens „meedenken” en „luisteren” verwachten. N.a.v. ons voorstel was een discussie begonnen, die zich echter nog maar nauwelijks ontplooid had (maar waarvan gezegd mag worden dat hij op een behoorlijk hoog peil stond), toen het H.B. een van te voren klaargemaakte en volledig gestencilde motie van orde de zaal „inwierp”, vergezeld van deze woorden van de voorzitter: „Wij hebben ons hier vantevoren op geprepareerd...”, een motie, waarover het congres binnen enkele minuten moest beslissen.

Herinnert J. v. P. zich de verwarring die op dat psychologische moment ontstond? Wie zou er nog in staat geweest zijn werkelijk mee te denken en naar elkanders argumenten te luisteren? Durft J. v. P. dat „democratisch” te noemen? De Helderse delegatie spreekt liever van

een „overrompeling” van het congres door... een „motie van wán-orde”. Den Helder, 21-6-63

T. W. de Boer

Onderschrift

Vooraf voor degenen, die er niet bij geweest zijn, wil ik de gang van zaken op het congres met betrekking tot de motie-Den Helder nog even vermelden. Deze was aldus: Den Helder heeft een half uur de gelegenheid gekregen zijn motie te verdedigen. Daarna hebben alle afgevaardigden, die dat wensten, het woord gevoerd. Toen is door mij vanwege het Hoofdbestuur geantwoord, waarna de afvaardiging van Den Helder opnieuw het woord heeft gekregen. Indien er op dat moment verder niets gebeurd zou zijn, zou opnieuw een aantal afgevaardigden het woord hebben kunnen voeren, waarna stemming over het voorstel Den Helder zou hebben plaats gevonden. Naar mijn vaste overtuiging zou dit voorstel, mede blijkens de uitlatingen ter vergadering, met een grote meerderheid zijn verworpen. Het Hoofdbestuur had dit reeds tevoren als een mogelijkheid overwogen. Het achtte dit ongewenst, omdat daaruit verkeerde conclusies getrokken konden worden. Om die reden had het een motie van orde gereed gemaakt, die het heeft ingediend, nadat de afgevaardigde van Den Helder voor de tweede en laatste keer het woord had gevoerd. Aan de verdediging van het voorstel is dan ook volstrekt niets te kort gedaan.

Wat nu de opmerkingen van J. K. de Vries betreft, alleen dit: Ik kan mij er wel mee verenigen, dat het zedelijk oordeel zich uitspreekt over de gezindheid en over de verantwoordelijkheid voor de daaruit voortvloeiende daden en de gevolgen daarvan. Maar de kritiek op het voorstel Den Helder is steeds geweest dat juist over die daden en hun gevolgen inzake kernontwapening tussen humanisten verschil van mening kan bestaan, ook bij eenzelfde gezindheid. Niemand kan in redelijkheid betwijfelen, dat humanisten (en de meeste niet-humanisten) tegen het gebruik van atoomwapenen zijn, maar de enige interessante vraag is, tot welke daden dat in gegeven omstandigheden aanleiding geeft. Dit kwam in het Helderse voorstel naar het oordeel van het congres blijkbaar onvoldoende duidelijk tot uitdrukking. Daarom wilde het hoofdbestuur voorkomen dat het verworpen zou worden, door het af te voeren van de agenda.

Op de beschouwingen van T. W. de Boer antwoord ik, na wat reeds gezegd is en in aanvulling op mijn onderschrift in een der vorige nummers, het volgende: Het lijkt geen twijfel, dat het Humanistisch Verbond het gebruik van atoomwapens in zijn algemeenheid afkeurt. Dit is op het congres bij herhaling gezegd en het is een mening, die het Humanistisch Verbond niet alleen gemeen heeft met de Paus en de Hervormde Synode, maar ook met Chroestjow, Kennedy en de meeste andere vooraanstaande staatslieden. Daarom is deze uitspraak ook nietszeggend. Dit z.g. ethische standpunt wordt door ieder weldenkend mens gedeeld. Ook Kennedy en Chroestjow hebben dat herhaaldelijk uitgesproken. Misschien moet men alleen een uitzondering maken voor de Chinese staatslieden.

Voorts is het een misverstand van De Boer te menen, dat het Helderse voorstel voorzover het de Pugwash-beweging betreft, onder de tafel zou zijn geraakt. Het hoofdbestuur heeft de desbetreffende passage overgenomen en zich met het Nederlandse Pugwash-comité in verbinding gesteld. In feite bestonden de verbanden met Pugwash-mensen internationaal al zo lang als er een Pugwash-beweging is; vooraanstaande humanisten hebben er van het begin af aan een grote rol in gespeeld.

Tenslotte nog dit: Ik weet niet, waarom de redactie van de humanistische documentatiedienst maar twintig regels aan de perscommentaren over het congres heeft gewijd. Het voor de hand liggende antwoord is, dat de redactie

naar beste weten meende, dat dit voldoende was. Ik begrijp niet, waarom hier iets anders achter gezocht zou moeten worden. Er is in de hele gang van zaken niets, wat wantrouwen rechtvaardigt. Ik zou het waarden, als wij voortaan over de zaak zelf konden praten en niet over een procedure, die de instemming heeft gehad van de overweldigende meerderheid van het congres. Er is eenvoudig geen sprake van, dat hier van overrompeling is sprake geweest, en niet alleen formeel maar ook feitelijk is naar mijn vaste overtuiging tot uitdrukking gekomen, wat het congres heeft willen uitdrukken. Het is onjuist, dat de discussie zich maar nauwelijks ontplooid had, toen de motie van orde werd ingediend en over de motie zelf is nog kort van gedachten gewisseld. Na een discussie van enkele uren kan ik dat met de beste wil van de wereld geen ondemocratische procedure vinden. Het mag waar zijn, dat De Boer veel reacties na het congres ontving, die hem in zijn twijfel sterken. Ik kan de verzekering geven dat het hoofdbestuur vele reacties heeft ontvangen, die het sterkt in zijn overtuiging, dat in deze hele discussie ieder het volle pond heeft gehad.

Wat mij betreft is hiermee de discussie over de procedure (niet over de zaak zelf) gesloten. Het heeft geen zin te blijven twisten over de vraag of meerderheid en minderheid elkaar wel of niet goed begrepen hebben. Beide beweren van niet. Maar dan is het nuttiger over de zaak zelf te spreken, los van eventuele misverstanden uit het verleden, dat toch niet meer overgedaan kan worden.

J. v. P.

In wezen geen verschil

De gemeenschap Den Helder maakt er bezwaar tegen dat de door haar voorgestelde resolutie als een atoomontwapeningsresolutie is getypeerd. Kennelijk meent zij dat de door haar voorgestelde uitspraak tegen ieder gebruik van atoomwapens een minder verre strekking had dan bij atoomontwapening aan de orde komt. Is het mogelijk dat Den Helder zich daarbij vergist doordat zij het volgende over het hoofd gezien heeft? Wanneer men, eenmaal atoomwapens hebbend, zich vervolgens uitspreekt tegen ieder gebruik daarvan, heeft men daarmee de bestaande wapens gelijktijdig waardeloos gemaakt. Men heeft immers verklaard deze onder geen enkele omstandigheid te zullen gebruiken. Of men dan deze atoomwapens daadwerkelijk vernietigt (ontwapening) of als waardeloos geworden materiaal laat liggen, maakt geen wezenlijk verschil, dacht ik. Aldus is de enkele verklaring dat men de atoomwapens onder geen omstandigheid zal gebruiken, volstrekt identiek geworden met de afschaffing ervan en dus met ontwapening.

Mr. M. G. Rood

Dame fin. onafh., sinds 1½ jaar weduwe, geen kinderen, nu gedwongen in pension, zou nog zo gaarne op Humanistische grondslag gezelligheid hebben, hoewel zij 73 jaar is. Gezond en opgewekt, houdt van de natuur en muziek. Brieven onder no. aug. 1 a. h. bur. v. d. blad.

Aangeboden aan dame van middelbare leeftijd gest. zitkamer en kl. slaapkamer met gebruik van keuken, badkamer en telefoon te Noordwijk a. Zee. Gaarne in de toekomst, zo nodig, enige verzorging. Prijs met warme maaltijd f 100,- per maand. Brieven onder no. aug. 2 a. h. bur. v. d. blad.

Jonge vrouw, 42 jaar, algemeen ontwikkeld en muzikaal, **zoekt kennismaking met heer**, intelligent en openhartig. Weduwnaar met kinderen geen bezwaar. Brieven onder no. aug. 3 a. h. bur. v. d. blad.

Voor onze zoon, die aan de universiteit gaat studeren, zoeken wij **huisvesting in Leiden** of directe omgeving. fam. Weggelaar, Maatweg 6, Elspeet (Gld.), tel. 06779-395.

„Afscheid van het Humanistisch Verbond” heet een artikel van Hein Herbers, dat te lezen is in het augustus-nummer van VREDES-ACTIE, radicaal-pacifistisch maandblad. Lees dit artikel! Lees VREDES-ACTIE! Proefabonnement van 4 opvolgende nummers f 1,-; abonnement f 5,- per jaar. VREDES-ACTIE, postbus 385, Amsterdam.

Op 12 juli 1963 is rustig van ons heengegaan mijn zorgzame vrouw, onze lieve moeder, groot- en overgrootmoeder

**SAARTJE VAN PRAAG-
VLEESCHHOUWER**

in de leeftijd van 83 jaar

E. van Praag, Amsterdam
J. P. van Praag, Voorburg
M. H. van Praag-Hoff
E. Vrind-Van Praag, Amsterdam
Kleinkinderen en achterkleinkind

*Ook de buitenkerkelijke leden van de
Partij van de Arbeid hebben een
organisatorisch centrum nodig*

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne
toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210 - Leiden

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Het bestuur van het **A. H. GERHARDHUIS TE AMSTERDAM** – bejaarden-tehuis voor buitenkerkelijken met ca. 250 bewoners en 24 bejaardenwoningen – vraagt:

DIRECTEUR (extern)

Vereisten:

- middelbare of daarmee gelijkstaande opleiding;
- organisatietalent;
- begrip voor menselijke verhoudingen.

Salaris nader overeen te komen; pensioenregeling.

Schriftelijke sollicitaties met recente pasfoto vóór 12 september 1963 te richten aan het bestuur van de stichting A. H. Gerhardhuis, p.a. Mevrouw H. A. Polak-Schwarz, Prinses Marijkestraat 3, Amsterdam-Z.

De verzekeringsindex van alle INDEXBENADERINGS-polissen is thans gesteld op het indexcijfer 1962 van het C.B.S., zijnde 127 (1961 was 123), Sinds 1958 zijn de verzekerde kapitalen verhoogd met 8,55% en in koopkracht gelijk gebleven. Wilt u hiervan meer weten, vraagt dan inlichtingen en brochures.

N.V. LEVENSVERZEKERING MAATSCHAPPIJ

STADHOUDERSKADE 1a. AMSTERDAM Telefoon 020-18 55 55

Zo juist verschenen

„DE HUMANIST TUSSEN DE WERELDMACHTEN”

Deze brochure bevat de inleidingen van het congres van het Humanistisch Verbond, gehouden op 21 april 1963 te Utrecht.

Na een openingswoord van Dr. J. P. van Praag werd dit onderwerp belicht door:

Mr. Dr. H. J. Roethof
Drs. J. Koopman
Prof. Dr. B. W. Schaper

De brochure is te bestellen door storting of overschrijving van f 0,95 op postrekening no. 30 49 60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.